

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

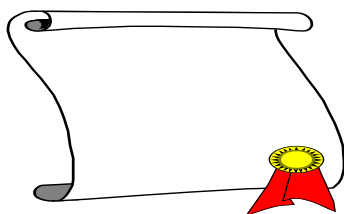
QARSHI MUXANDISLIK IQTISODIYOT INSTITUTI

**«IQTISODIYOT VA MENEJMENT»
KAFEDRASI**

LOGISTIKA

FANIDAN

Ma'ruzalar matni

Q A R S H I - 2005 yil

TUZUVCHI :

dots. X. Muxitdinov

TAKRIZCHILAR:

**QMII, Iqtisod va Menejment
Kafedrasi dots. A. Raxmatullaev
dots. A. Xushmanov**

Ma'ruzalar matnlari tuplami «Iqtisodiyot» fakulteti «Iqtisod va menejment » ta'lim yunalishidagi bakalavrlar uchun muljallangan bo'lib, unda ushbu fan bo'yicha ta'lim standartlari va namunaviy dasturda kuzda tutilgan barcha ma'ruzalarning asosiy mazmuni yoritilgan.

«Iqtisod va menejment t» kafedrasi majlisida ma'ruzalar matni tuplami (Bayon № ____ «____» 2005 yil) «Iktisodiyot» fakulteti uslubiy komissiyasida (Bayon № ____ «____» 2005 yil) va Institut uslubiy kengashida (Bayon № ____ «____» 2005 yil) kurib chikilgan va ukuv jarayonida foydalanishga tavsiya etilgan.

«Логистика» курси бўйича соатлар таксимооти.

№	МАВЗУЛАР НОМИ	Жами	Шу жумладан		
			Маъруза	Амал. (сем)	Муст. Таълим
1.	Логистика курсининг предмети вазифаси.	8	4	2	2
2.	Логистик тизимларда товар харакатини бошқариш..	8	4	4	
3.	Логистик тизимларнинг турлари ва тамойиллари.	8	4	2	2
4.	Логистик тизимни яратиш.	8	4	4	
5.	Логистик тизимда омборлар	8	4	2	2
6.	Логистик тизим омборларни бошқаришни автоматлаштириш..	8	4	4	
7	Логистика корхоналарини бошқариш	8	4	4	
8.	Корхонада логистика сохалари.	8	4	2	2
9	Сервес хизмати логистикаси	8	4	4	
ЖАМИ:		72	36	28	8

Суз боши

Ўзбекистоннинг иктисодий ва ижтимоий сохаларда юкори натижаларга эришиши, жахон иктисодиет тизимида уз урнини топиши, инсон фаолиятининг барча сохаларида замонавий фан ютукларидан юкори даражада фойдаланишнинг куламлари кандай булишига хамда бу фанлар ижтимоий меҳнат самарадорлигинг ошишида кандай рол уйнашига бевосита боглик.

Иктисодиётда бозор муносабатларига утиш жамият иктисодий – ижтимоий ҳаётининг барча соҳаларига кибернетика соҳасида эришилган энг сунгги ютуқларини тадбиқ этиш суръатларини янада тешлаштириб юборда.

Кибернетика фанига дахлдор Логистика муаммоси илмий ва амалий жihatдагн дуне олимлари ва мутахассислари томонидан кенг тадқиқот ва муҳокама қилинмоқда.

Хорижий амалиёт таъкидлашича ҳақиқатдан ҳам биз бозор муносабатлари соҳасида жадал ривожланаётган инфраструктура ва янги илмий йуналишни гувоҳи бўлмоқдамиз. Бу инфраструктура замонавий илм ва техниканинг хусусан замонавий кибернетика фанининг ютуқларига асосланади. Логистика муаммоси олимлар ва иш билармонлар, муҳандислар ва менежерлар эътиборини узиға жалб қилмоқда. Айрим гарб мамлакатларида у давлат микесида ҳал қилинмоқда. Хар йили ҳалқаро кенгашлар, анжуманлар ва конгресслар утқазилмоқда, уларда логистиканинг назарий ва амалий муаммолари муҳокама қилинмоқда. Жумладан Швейцарияда логистика бўйича Европа маркази фаолият курсатмоқда. Гарбий Европанинг қатор шаҳарларида менежерлик йуналиши билан мутахассислар тайерлаш бўйича илмий ва уқув марказлари фаолият курсатмоқда.

Йирик савдо – саноат фирмалари қошида Логистика бўйича бўлимлар ташкил қилинган. АКШ ва Англия университетлари, Дордмунд ва Бремен шаҳарларидаги савдо ва таксимот институтлари, Будапешт ва гарбий Берлиндаги техника университетларида Логистика фан сифатида уқитилмоқда.

Ўзбекистонда ҳам Тошкент давлат Иктисодиёт Университетида 1996 йилдан бери бу фан уқитилиб қилинмоқда. Логистиканинг асосий вазифаси ишлаб чиқариш топшириқларини режалаштириш, иш сифатини назорат қилиш, махсулот ишлаб чиқариш режасини, қорхоналарнинг ишлаб чиқариш қисмларига таксимлаш, юқларни транспортировка қилишни режалаштири, юқларни тайерлаш, сотиш ва назорат қилишни ташкил қилиш қабилардан иборат.

Фанни узлаштириш давомида талабалар қуйидаги билимларни эгаллашлари лозим.

- Логистик тизим тушунчалари ва концепцияни;
- Логистиканинг функционал соҳалари ва уларнинг характеристикаларини;
- Логистикада моддий ресурсларни бошқариш ва таксимланишини ташкил этишни;
- Моддий оқимлар ҳаракати схемаси характеристикасини;
- Логистик тизимда махсулотларни таксимлаш каналларини;
- Логистиканинг транспорт жihatларини;
- Моддий оқимларни башоратлаш;
- Хар хил турдаги транспортларни моддий техник базасини;
- Логистик тизимжда захираларни бошқариш;
- Логистик тизимда оқборлаштириш тизими ва махсулотларни оқборға қайта ишлашни;
- Логистик тизимда оқбор ишларини техник –иктисодий курсатқичларини;
- Логистик тизимда нарх сиесати; ва Логистикада нарх стратегияси;
- Моддий оқимлар бозорида нарх шаклланиши ва мувозанати;
- Логистик информацион тизимлар;
- Информация ердамида логистик тизимни ҳаракатға қелтириш;
- Логистикада тесқари алоқа билан информацион тизимларни бошқариш;
- Маркетингда логистика;
- Моддий-техник таъминот бошқаришда логистика қабилар.

1-МАЪРУЗА . Мавзу: Логистика курсининг предмети ва вазифаси.

Режа:

1. Логистиканинг вужудға қелиши ва моҳияти.
2. Логистиканинг йуналишлари.

3. Логистиканинг асосий мақсади
4. Логистика тамойиллари.
5. Логистика концепцияси.

Адабиётлар: 1,5,6,8,14,16,18

Таянч иборалар.

- Логистика
- ҳисоблаш
- таксимлаш
- тизим

1.1 Логистиканинг вужудга келиши ва моҳияти.

Логистиканинг вужудга келиши ва ривожланиш тарихи, мутахассисларнинг фикрига қура, XIX асрдан бошланади. Логистика юнончадан таржима қилинганда-**ҳисоблаш, таксимлаш** деган маънони англатади. Аммо, уни ҳарбий иш билан, ҳарбий муаммолар билан боғлайдилар.

Логистика буйича олиб борилган ишларнинг биринчи муаллифларидан XIX асрдаги француз ҳарбий мутахассиси А.Т.Жомини ҳисобланади, у логистикани **"қушинлар ҳаракатининг амалий санъати"** сифатида таърифланган. Шунинг билан бирга у таъкидлаганки, логистика уз ичига нафакат **ташишни**, балки **режалаштириш, бошқариш ва таъминот**, қушинини **жойлаштириш жойларини аниқлаш** ҳамда **қуприклар, йуллар қуриш** масалаларини ва бошқаларни ҳам олади. Логистиканинг айрим қоидалари Наполион армияси томонидан қулланилган. Баъзи бир олимларнинг фикрича, логистика атамаси биринчи марта ҳарбийлар томонидан ишлатилган. Масалан, 1905 йилда майор Чапси Б.Бейкер **«армиянинг ҳаракати ва жойлашишига тегишли уруш олиб бориш санъати логистика деб аталади»**, -деб ёзган. Иккинчи жаҳон уруши давомида ҳарбийлар логистика моделлари ва қушин жойлашган жойни аниқлаш учун таҳлил тизими шаклларида самарали фойдаланганлар.

Ҳарбий фан сифатида шаклланган логистика XIX асрнинг урталарида ривожлана бошлаган, лекин уни амалда қуллаш жаҳон уруши йилларида Европада жойлаштирилган Америка армиясининг моддий техника таъминотида қулланилган. Ҳарбий саноат комплекси, транспорт тизими ва таъминот баъзаларининг узаро аниқ ҳамкорлиги туфайли Америка армиясини қуруллари ва ҳарбий материаллар билан барқарор таъминлашни ташкил қилишга эришилган. Бу вазифани муваффақиятли ҳал қилишда контейнерлар ва ҳалталар билан ташишни қуллаш анча ёрдам берган. Ҳарбий бўлмаган соҳада логистиканинг ривожланиши 70-йиллар бошига тугри келади ва 1972-1974 йиллардаги энергетик инқироз билан боғлиқ. Бу даврда Европа мамлакатлари ва АКШда иқтисоднинг анча ёмонлашуви, пул қадрсизланишининг усиб бориши ва ишсизлик, ижтимоий портлашни қутиш иқтисод соҳасида барқарорлаштириш ва вазиятни яхшилаш буйича, шошилиш чораларни ишлаб чиқишни талаб қилган. Шунда мутахассислар **таъминот интеграцияси, транспортни ишлаб чиқиш, бозорда компьютер техникасини қуллаш орқали таксимлашни самарали шаклларида бири сифатида логистикага** мурожат қилганлар. Бу қудратли гоят самарали инфраструктурани ташкил қилишга имкон берган. Логистика Ҳарбий мамлакатлари ва Японияда ривожланиши ишалб чиқарувчиларни бозор ҳолати ва рақобатга тез эътибор беришлари зарурлиги, тез узгараётган шароитларга мослашишга ҳаракат қилишлари билан рағбатлантирилади.

1.2. Логистика йуналишлари

Логистикани моддий ресурсларни жисмоний таксимлаш, ушбу жараёни техник, техналогик, ташкилий таъминлаш ҳақидаги алоҳида фанга ажратиш илмий-техник тараққиёт натижалари таъсири остида содир бўлади ва маҳсулот муаммолари жараёнини ташкил қилувчи элементлар **уч йуналишга** аниқ таксимланган:

1. Бозор тадқиқоти, истеъмолчилар захираларини аниқлаш, рақиблар таклифлари ва истеъмолчилар талабларини урганиш ва бозор иқтисодиётининг бошқаришнинг бошқа

услугларидан фойдаланиш асосида сотиш бозори, уларни кулга киритиш, кенгайтириш, сақлаб қолиш асосида амалга ошириладиган рақобат кураши;

2. Махсулотларини сотиш бозорларини аниқлаш ва моддий ресурслар муомаласи жараёнининг барча босқичлари уларнинг барча жисмоний ҳаракатлари бўйича ҳамма операциялар аниқ ва мукамал уйлаб чиқилган, режалаштирилган ва ташкил этилган ишлаб чиқариш жараёнларини амалга оширишга мулжалланган истеъмолчилар буюртмалари бўйича ташкил қилинган;

3. Махсулотлар муаммоси ва ишлаб чиқаришнинг барча босқичларида товар ҳаракати бўйича ахборотлар ҳаракатини тартибга солиш қабилардир.

Ҳозирги биз «Логистика» атамасининг моҳияти ва таърифга жудаям яқинлашган бўлсак ҳам, унинг таърифи бир хил маънога эга бўлмаганлиги ва муаммога қарши ракурсини турлича эканлиги туфайли буни қилиш осон эмас. Масалан, маркетинг соҳасида фаолият курсатувчи менежер ва ишбилармон нуктаи назаридан логистика қуйдагича таърифланади: **бу - белгиланган вазифаларни ҳал қилиш учун зарур бўлган воситаларни ва хизматларни мақсадга мувофиқ тайёрлаш ва ишлашнинг ташкил қилиш, режалаштириш ва бошқариш.**

Талаб, таъминот, ишлаб чиқариш, транспорт ва махсулотлар тақсимлашнинг узаро аниқ ҳамкорлигига суянган ҳолда логистика иқтисодиётининг баъзи бир ишлаб чиқариш инфраструктураси сифатида қуриб чиқилади.

Назарда тутиладики, тақсимлаш соҳасида истеъмол ва талаб хизмат қилади, шу нуктаи назардан - **бу ишлаб чиқариш, моддий техник таъминот, сотиш ва транспортнинг узаро энг қулай, ҳамкорлигини таъминловчи истеъмолчиларни моддий ресурслар билан таъминловчи ишончли тизимни ташкил қилувчи бошқарув тизими.** Санаб утилган логистика тизимнинг (ЛТ) ташкилий элементларини узаро даврий ҳамкорлиги қуйидаги шаклда келтирилган. Ишлаб чиқарувчи, махсулотлар истеъмолчилари ва транспортни интеграция қилувчи, ахборотларнинг тегишли оқимлар билан қўзатилиб турувчи қўл нуктаи назарли мураккаб тузилма бўлиб, бозор инфраструктурасининг зарурий элементи бўлади ва концептуал ёндошиш ва унинг фаолият курсатишининг таҳлили нуктаи назаридан бафсил урганишни талаб қилади.

Ишлаб чиқариш Экспедиция Саклаш Ортиш Таъминотчи корхонанинг ахборот тизими		Транспорт, таксимот		Истеъмол Экспедиция Тушириш Саклаш Истеъмолчи корхонанинг ахборот тизими
		Жунатиш бекати	Етиб келиш бекати	
		Транспортнинг ахборот тизими		
		Ахборот логистик тизими		

1.2 Концепция. Логистика фалсафаси.

Логистика тулик ҳолда истеъмолчи учун ишлайди, чунки логистиканинг асосий мақсади юқларни «just in time» аниқ муддатда энг қўл меҳнат ва моддий ресурсларни сарфлаган ҳолда етказиб беришдан иборат. Хомашё, материаллар ва тайёр махсулотларни «**аниқ муддатда**» етказиб бериш бутун иқтисодий тизимнинг фаолият курсатишга яхши таъсир қўрсади ва оқимлардаги захираларни сезиларли даражада қисқартиришга имкон беради.

Логистика сотиш вазифасини бажарилиши «6R» оркали, яъни олтита «riching» шартга: **юк, сифат, микдор, вақт, харажатлар ва етиб келиш жойига риоя қилган** ҳолда амага оширилади деб ҳисоблаш уринли. Логистика тизимнинг самарадорлиги моддий оқимларни: идишларни сотиш бўйича комплекс тадбирларни амалга ошириш, юк бирликларини бир шаклга келтириш, оғборга жойлаштиришнинг самарли тизимини амалга ошириш, буюртмалар микдори ва захиралар даражасини мувофиқлаштириш, корхоналар, улгуржи-воситачи фирмалар оғборхона иншоотларида ва магистрал транспортда юклар ҳаракатини энг қулай маршрутларини танлашнинг таҳлилини талаб қилади. Логистика тизимининг қурилиши ва фаолият қурсатиш қуйдагича концептуал қоидаларга асосланиши керак:

ЛТ барча элементлари интеграция ва узаро аниқ ҳамкорлик намоён бўлувчи тартибли ёндошиш: яъни усқуналарнинг алоҳида турларини яратишдан ишлаб чиқариш - оғборхона ва ишлаб чиқариш - транспорт тизимини яратишга утишда ишлаб чиқариш транспорт тизимининг ягона техналогик жараёнини амалга ошириш;

Махсус қутариш транспорт усқуналарини яратиш ва ишлатиш;

Иқтисодий талабларга жавоб берувчи замонавий меҳнат шароитларини яратиш;

Бозорни мулжаллаш билан бутун логистик занжир давомида харажатлар мажмуасини ҳисобга олишга;

Замонавий даражадаги сервис хизматларини ривожлантириш, эпчиллик, ишончилиқ ва юқори сифатини таъминлаш қабилардан иборат. Қоидага қура, ЛТ ташқи муҳитнинг ёркин ифодаланган ноаниқлиги шароитида фаолият қурсатади, чунки бозор ҳолати, транспорт ишида тасодифий жараёнлар ҳосдир. Шунинг учун мослашиш қобиляти, юқори ишончилиқ ва унинг барқарорлигини таъминлаш ЛТ нинг муҳим хусусиятларидан бўлиши керак, бу ишлаб чиқариш, сотиш ва тасимлашни ишончи стратегик режалаштирилишини таъминлайди.

Гарбий мутахассисларининг фикрича стратегикрежалаштириш рақобат қурашида қудратли қурол бўлади. Бунда турли хил моделлар ва услублардан фойдаланилади. Стратегик режалаштириш - ижодий жараён ва у қупрок даражада ҳаракатга қура, мақсадга мулжалланган. Стратегик режалаштириш асосида техник режлар занжири генерация қилинади, ҳар қуни «**Just in time**» жараёнини амалга ошириш учун илдам вазиятларида мақсадлар ва ҳаракатларнинг бир шакли юзага келтирилади.

Логистик тизимнинг самарадорлиги ва барқарорлиқ факат замонавий техник воситаларни қуллағандагина мумкин. Ахборот оқимларини энг қулай бошқариш учун техник замин бўлиб қуп даражали интеграция қилинган ахборот тизими хизмат қилади. Шунинг учун ЛТ юқори самарадорлигининг асосий шарти логистика, маркетинг, кибернетика ва ҳисоблаш техникасидан самарали ва оқилона фойдаланиш бўлиб қолади.

Назорат саволлари.

1. Логистика фани ва қайси соҳада қачон вужудга келган?
2. Логистика терминининг лугавий маъноси нимани аңлатади?
3. Харбий бўлмаган соҳада логистика қачон вужудга келган?
4. Логистик тизимнинг таркибий қизмасини тушунтиринг.
5. Логистикани асосий мақсади нимадан иборат?
6. Логистикада "6R" нимани аңлатади?
7. Логистика қандай қонцентруон қоидаларга асосланади?
8. ЛТ юқори самарадорлигининг асосий шарти нимадан иборат?
9. Стратегик режалаштиришнинг вазифаси нимадан иборат?
10. ЛТ да товар ҳаракатини бошқариш уз ичига нималарни олади?

2-Мавзу: Логистик тизимларда товар ҳаракатини бошқариш.

Режа:

1. Логистик тизимларда товар ҳаракатини бошқариш.
2. Моддий-техника таъминотида логистиканинг роли.

3. Логистик канал ва занжирлар

4.Моддий-техника таъминотида логистиканинг вазифаси.

Адабиётлар: 1,5,6,8,14,16,18

Таянч иборалар.

- логистик тизим
- талаб
- тиъминот
- интеграция
- инфраструктура
- “Just in time”
- “riching”
- юк, сифат, микдор, вақт, жаражатлар, етиб келиш.

1.1.Логистик тизимларда товар ҳаракатини бошқариш.

Бозорт муносабатлари ривожланиши шароитида товар ҳаракатини комплекс ривожлантириш товарларни муомаласи жараёнида уларнинг ҳақиқий ҳаракатини таъминлаш бўйича вазифалар мажмуаси билан боғлиқ хужалик фаолиятидаги энг келажаги порлок ва куп киррали йуналишлардан бири бўлади.

Уларга қуйдагилар киради.

- хужалик алоқаларининг шаклланиши;
- махсулотларни ташишга, уларнинг ҳажмлари ва йуналишлари, кетма-кетлиги, махсулотларни омборга жойлаштириш жойлари орқали ҳаракатланишнинг бугинларига эҳтиёжни аниқлаш;
- захираларни шакллантириш;
- етказиб беришлар ва ташишларни илдам бошқаришни мувофиқлаштириш;
- махсулотлар захираларини тиклаш ва тартибга солиш; омборхона хужалигини ривожлантириш, жойлаштириш ва ташкил этиш, махсулотларни ташишдан бевосита олинган ва уни тугатувчи операцияларни бажариш.

Логистика вазифанинг ривожланиши ташкилий тузилмаларининг узгаришига: уларни амалга ошириш шароитига мослашуви, ишлаб чиқариш бугиндаги тижорат хизматлари ишларини такомиллаштиришга тугридан - тугри таъсир қилади, тижорат-воситачилик фирмалари булимларининг ихтисослашишига кумаклашади

Хисоб-китоблар курсатадики, товарлар ҳаракатини воситачиларнинг омборхона корхоналари, таъминот ва сотиш хизмати, саноат корхоналари ва транспорт ташкилотлари омборлари ва базалари орқали интеграциялаштирилган бошқарувини ривожланиши оқибатида мақсадга мувофиқ бўлмаган қайтадан омборхоналарга ташишлар 1,5-2 мартадан ортиқча қисқаради.

Шуниси ҳарактерлики, товар ҳаракати соҳасида истеъмолчиларнинг доимий ушиб боровчи талабларини қондиришга кетган жаражатлар урнини қопловчи анча катта резервларнинг топилиши ҳорижда логистика ривожланишининг асосий омили бўлган: бу босқичда логистикани ташкил қилишга жаражатлар, омборларни қулай жойлаштирилиши, етказиб берилган махсулот тупларининг моқдори, омборхоналар ва истеъмолчиларга хизмат курсатиш жараёнидаги ортиш-тушириш ишларида янги технологияларни қуллаш ҳисобида қопланади.

Эксперт баҳолари шуни курсатадики, логистика захиралар даражасини 30-50% га, махсулотлар ҳаракат вақтини эса 25-40% қисқартиришга имкон беради. Бозор иқтисодиёти ривожланиши шароитида республика ва МДХ нинг бошқа мамлакатлари ҳудуди қуламида юк оқимларини давлат томонидан тартибга солиш билан товар ҳаракати иштирокчиларининг хужалик ташаббуслари ва манфаатдорликларини бирлаштириш учун имкониятлардан фойдаланиб товар ҳаракатининг мувофиқлаштирилган бошқарувини таъминлаш айниқса муҳим. Товар ҳаракатини ташкил қилишнинг комплекслиги ягона организм сифатида

логистик вазифаларнинг ривожланиши ва амалга ошириш давлат ва нодавлат тузилмаларда товар харакати билан боғлиқ барча таркибий тузилмаларда уларни амалга ошириш: маҳсулотларнинг харакати, сакланиш ва захираларини тутиб туришга харажатлар миқдорида иқтисодни таъминлашдан иборат бўлади.

Бозор муносабатлари шароитда таъминотчилар ва истеъмолчилар хужалик алоқаларининг такомиллаштирилиши натижасида уларнинг воситачи ташкилотларнинг харажатларининг тежалиши, ташишни, ортиш-тушириш ва омборхона операцияларини ташкил қилишни яхшилаш, транспорт ташкилотлари томонидан бозорнинг бошқа субъектлари билан ташишнинг қилинган шартларига: ташиш қиймати ва харажатларни камайитишга риоя қилиш рағбатлантиришнинг асосий объекти бўлади.

Хужалик алоқаларини такомиллаштириш ҳаммадан олдин таъминот шаклини танлашдан иборат бўлади:

- бевосита таъминотчи корхонадан;
- улгуржи воситачи омборларидан;

Тугридан тугри етказиб беришлар каби воситачилар орқали етказиб бериш ҳам бир қатор афзалликлар ва камчиликларга эга, моддий ресурсларни бевосита таъминотчилардан олишида етказиб бериш жараёни тезлашади, транспорт тайёрлаш харажатлари анча камаяди. Аммо корхона эҳтиёжи катта бўлганда ва тулов қобилияти тулик бўлмаган шароитда, ҳисоб-китоблар мураккаблигида тугридан-тугри етказиб беришлар ишлаб чиқариш захираларининг қупайишига, барча керакли материаллар захираларининг мумкин бўлмаслиги, ҳисоб-китобларнинг мураккаблашишига олиб келади. Моддий ресурсларни улгуржи воситачилар орқали етказиб бериш материалларни эҳтиёжлардан қелиб қикқан ҳолда хоҳлаган миқдорларда олишга имкон беради, бу қушимча харажатларни талаб қилади. Товар харакатини танлашни асослаш жараёнида қуйдаги формуладан фойдаланиш мумкин:

$$P \leq \frac{K(B-b)}{C_{улг}-C_{туг}}$$

бу ерда:

P - улгуржи воситачилар орқали табиий улчовларда олиш иқтисодий мақсадга мувофиқ бўлган материалларнинг энг катта миқдори;

K - ишлаб чиқариш захираларини саклаш бўйича умумий харажатлар коэффиценти, фоизларда;

B, b - тугридан - тугри етказиб беришлар ва улгуржи воситачилар орқали табиий улчовларда етказиб берилган туларнинг уртача миқдори.

$C_{улг}$, $C_{туг}$ - улгуржи воситачилар орқали ва тугридан - тугри етказиб беришда материалларни етказиб қелиш ва саклаш бўйича харажатлар миқдори улгуржи нархларга нисбатан фоизларда.

Масалан, «иргидромаш» ишлаб чиқариш бирлашмаси 60 т. металл прокати олади, улгуржи воситачилар орқали эса 6 т. транспорт-тайёрлаш харажатлари миқдори улгуржи воситачилар орқали етказиб беришда 4% ,тугридан тугри етказиб беришда 8% ишлаб чиқариш фондларидан фойдаланиш самарадорлиги коэффиценти йилига 15% бўлса, металл маҳсулотларига йиллик эҳтиёж 108 т. дан ёки тенг бўлгандагина улгуржи воситачилар орқали етказиб бериш самарали бўлади.

$$P \leq \frac{15(60-6)}{85-1} = < 108 \text{ tonna}$$

Товар харакати каналининг энг маъқул танловини аниқлашда яна материаллар барча нава ва улчамларига буюртмаларнинг зарурлиги, улгуржи воситачилар ишининг мавжудлиги ва характери ва бир қатор бошқа шартларини ҳисобга олиш керак. Ҳисоб-китобларни

соддалаштириш учун маълумотлар баъзасини тузиш мақсадга мувофиқдир, улар товар ҳаракатининг турли хил шакллари қуллашда ортиш ва транспорт-тайёрлаш харажатлари меъёри турли хил бўлган материалларнинг айрим турлари учун жадвал қурилишида тузилиши мумкин.

2.2. Моддий-техника таъминотида логистиканинг роли.

Бозор иқтисодиётининг ривожланиш шароитида хоҳлаган тизимнинг фаолият курсатиши талаб ва таклифга боғлиқ ва ресурсларни қайта тақсимлашга уни мажбур қилади. Буларнинг ҳаммаси қуйдагиларга олиб келади:

- хоҳлаган тизим унга энг катта фойда олиш таъминловчи қарорлар қабул қилишга ҳаракат қилади;

- фойданинг энг катта бўлишига тизимнинг фаолият курсатиши билан боғлиқ харажатлар энг кам бўлганда эришилади;

- тизимнинг қандай даврда қандай харажат қилишига боғлиқ.

Қисқа муддатли даврда факат ишлаб чиқаришнинг киритилаётган узғарувчан омиллари узғаради, бошқа барча ҳолатларда маҳсулот бирлигига энг кам харажатларга эришишга ҳаракат қилиб қайд қилинган ҳолда қолади.

Узоқ муддатли даврда барча киритилаётган ресурслар узғаради ва тенглик қаноатлантирилгунча қадар А ресурслари В ресурслари билан алмашади.

$$MP_a / P_a = MP_b / P_b$$

Қорхона ишининг мақсадидан келиб чиққан ҳолда моддий-техника таъминоти ташкил қилнади, у маҳсулотларни режалаштиришдан ишлаб чиқишгача боғлиқ бўлди.

Маҳсулотларни режалаштириш - уни ишлаб чиқариш ва бошқаришнинг барча турлари бўйича мунтазам қарорлар қабул қилишдир.

Буюмларнинг янги турларини танлаш содир бўлади, савдо маркази ва идишлар яратилади, оммавий ишлаб чиқариш ва сотиш каналлари йулга қуйилади, узлаштирилган буюмларнинг ишлаб чиқарилиши кенгайди ёки қисқаради, эскирган ёки талаб қилинмаётган товарларни ишлаб чиқаришдан олиб ташлаш ҳақида қарор қабул қилинади.

Қорхона томонидан чиқарилаётган барча товарлар мажмуаси, қандай кура, товар навлари деб аталади.

Бозор муносабатларининг шаклланиши ва ривожланиши шароитида бизнинг ички бозоримизда пайдо бўлган рақобат кураши бу жараёнга ёрдам беради.

Ҳозирги вақтда, айниқса моддий ресурсларнинг етишмаслиги, нархларнинг беқарорлиги, уларга олдиндан ҳақ тулаш зарурлиги шароитида маҳсулот ишлаб чиқариш муносиб моддий техника таъминотига боғлиқ. Бу моддий ресурслар етказиб бериш бўйича тижорат-воситачилик қорхоналарга тегишли. Эски анъанавий тизим бўйича етказиб беришлар қуйдагича қизма бўйича амалга оширилган:

Истеъмолчи

Таъминотчи

Давлат таъминот тизими

Республикада бозор иктисодиётининг ривожланиши бир томондан таъминотчиларнинг танлаш эркинлигига, иккинчи томондан куп каналли товар ҳаракатига олиб келган. Чизмадан куришиб турибдики, каналлар тугридан - тугри ва воситачили булиши мумкин. Тугридан - тугр канал моддий ресурсларни мустақил воситачиларни четлаб утиб, бевосита ишлаб чиқарувчилардан олишни таъминлайди, бу уларни харид қилишда харажатларнинг анча камайишига имкон беради, воситали каналлар мустақил воситачилар билан алоқаларни таҳлил қилади, бу эса, қоидага қура, товар қийматининг ошишига олиб келади. Шунинг билан бир вақтда, мамлакатимиз ва хорижий тажрибалар шунинг курсатадики, бу шакл моддий таъминотнинг ишончлилигини таъминлайди ва маҳсулотни ишлаб чиқариш режасини бажармаслик ва шартнома мажбуриятларининг бузилиш оқибатида йукотишлар хатарини камайтиради.

Товар ҳаракати каналлини танлаш моддий ресурсларнинг турлари, уларнинг қиймати, тулов шакли, материалларни етказиб бериш шарти ва ҳ.к.ларга боғлиқ.

Хорижий тажриба курсатадики, товар ҳаракатининг энг маъқул канали маҳсулотларини «**аниқ муддатда**» энг кам харажатлар билан таъминловчи, логистик каналдир.

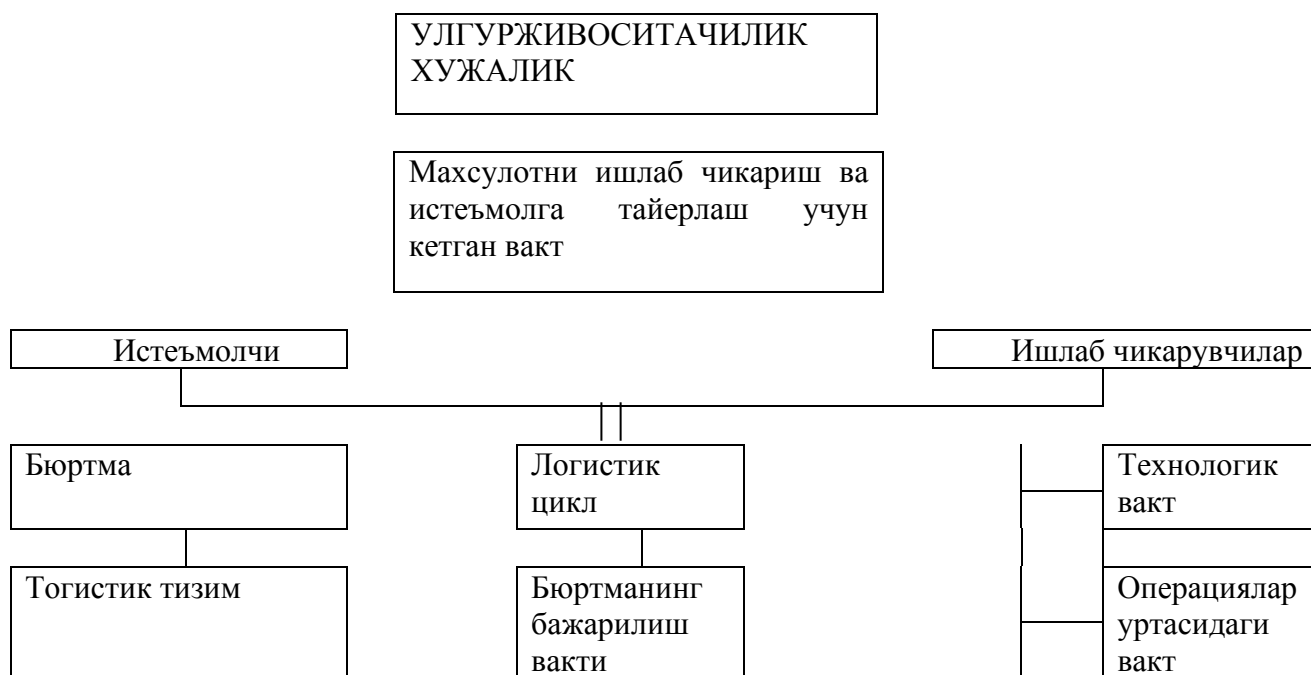
2.3. Логистик канал ва занжирлар

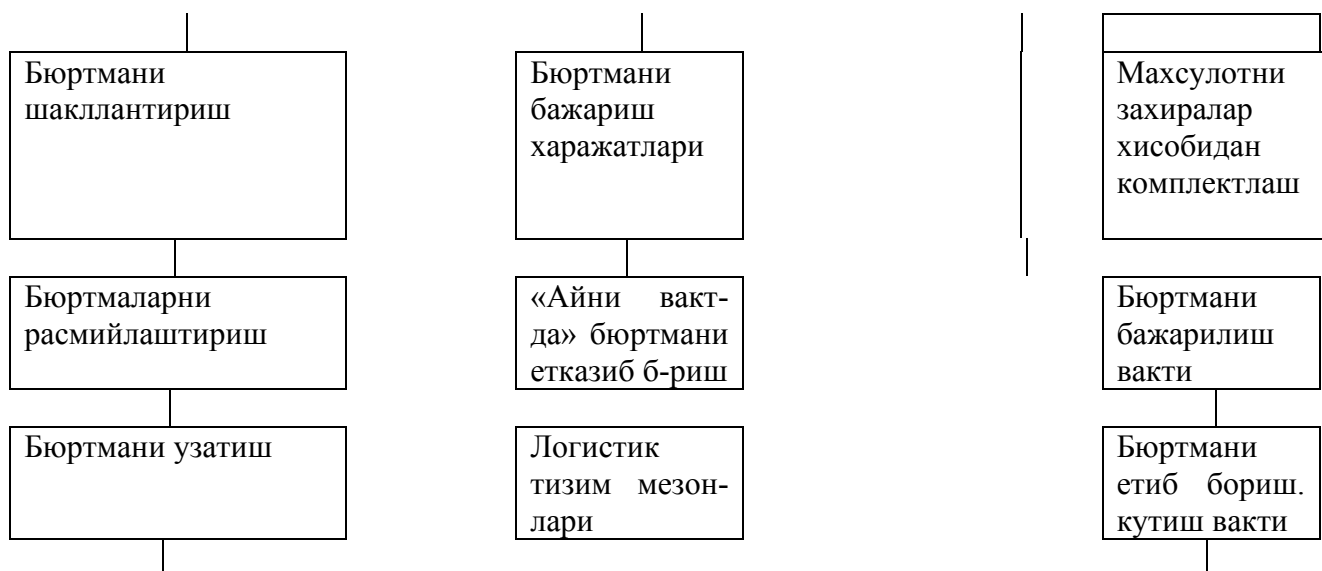
Логистик канал - бу қисман тартибга солинган, таъминотчи, истеъмолчи, ташувчи (дилерлар), сўғратчилардан иборат куплик. Бозор иктисодиёти шароитида истеъмолчи танлаш ҳуқуқига эга, бундан кейин, логистик канал логистик занжирга узгаради.

Логистик занжир - бу тартибга солинган жисмоний ва юридик шахсларнинг куплиги, улар ташки моддий оқимларни бир логистик тизимдан бошқасига етказиш бўйича логистик операцияларни амалга оширишда ва ишлаб чиқарувчилар, истеъмолчилар, воситачилар ва ташувчиларни бирлаштиради.

Моддий техник таъминотида логистик тизим самарадорлиги сезиларли даражада логистик даврга, яъни маҳсулотлар етказиб беришга буюртмаларни расмийлаштириш ва истеъмолчи оғборга ет-казиб бериш уртасидаги вақт оралиғига боғлиқ. Қуйидаги чизмадан куришиб турибдики, буюртмаларни бажаришга энг кам вақт ва «**аниқ муддатда**» етказиб бериш логистик тизимнинг мезонлари бўлади.

Бизнинг фикримизча, қорхона моддий техника таъминоти жараёнларини амалга оширишда логистик тизимни қуллаш харажатларини энг кам қилишга имкон беради ва истеъмолчиларни «**аниқ муддатда**» таъминлашга, бу эса умуман таъминот хизматининг самарадорлигини оширади.

Таянч иборалар.

- Логистика –юнончадан таржима килинганда хисоблаш , таксимлаш деган маънони англатади.
- Хисоблаш - янги технолгоялар ,ЭХМ оркали щисоблашларни олиб бориш.
- логистик тизим –моддий ресурсларни бошқариш ва таксимланишини ташкил этиш
- интеграция –таъминот интеграцияси.
- “Just in time”-аник муддатда энг кам мешнат ва моддий ресурсларни сарфлаган холда етказиб беришдан иборат..
- “riching” – 6-шарт юк,сифат, микдор, вақт, харажатлар ва етиб келишга риюя қилган холда амал қилади.

Назорат саволлари.

- 1.Логистик тизимнинг таркибий чизмасини тушунтиринг.
- 2.Логистикани асосий мақсади нимадан иборат?
- 3.Логистикада "6R" нимани англатади?
- 4.Логистика қандай концентуон қоидаларга асосланади?
- 5.ЛТ юқори самарадорлигининг асосий шарти нимадан иборат?
- 6.Стратегик режалаштиришнинг вазифаси нимадан иборат?
- 7.ЛТ да товар ҳаракатини бошқариш уз ичига нималарни олади?
- 8.Ички ва ташқи товар ҳаракати жараенини чизма асосида тушунтириб беринг?
- 9.Товар ҳаракати танлашни асослаш қайси формула оркали амалга оширилади?
- 10.Товар ҳаракати тизимини тушунтиринг?
- 11.Логистик канал, логистик занжир, логистик циклларнинг моҳияти нимадан иборат?

Маъруза-3. ЛОГИСТИК ТИЗИМЛАРНИНГ ТУРЛАРИ ВА ТАМОЙИЛЛАРИ РЕЖА

- 1 Логистик тизимларнинг турлари.
- 2 Логистик тизимнинг тамойиллари.
- 3.Маркетингда логистика.
- 4.Энг муҳим умумий вазифалари
- 5.Логистиканинг илмий йуналиши.

Адабиётлар: 2,4,6,8,10,12,17

Таянч иборалар.

- Ахборот оқими
- логистик тизим
- процессуал
- товарлар таъминоти

3.1. Логистик тизимларнинг турлари.

Логистик тизимлар куйдаги аломатлар буйича фаркланади:

1. Кулами буйича:

- * микроиктисодиёт тизимлар (саноат корхонаси доирасида);
- * микроиктисодий тизимлар (мамлакат, ҳудуд ёки мамлакат лар гуруҳи куламида);
- * метадогистик тизимлар - бу алоҳида турдаги товарлар ёки оварлар гуруҳларининг таъминоти, ишлаб чиқариш ва сотиш алоҳида тизимларнинг мажмуаси.

2. Тайёрлаш ва куллаш даражаси буйича:

- * логистик тизимлар ва жараёнларни таҳлил қилиш, режалаштириш, лойхалаштириш ва конструктив расмийлаштириш буйича вазифаларни тайёрлаш;
- * логистик жараёнларни бошқариш, назорат қилиш ва утқизиш буйича вазифаларни амалга ошириш;
- * логистик қувватлар ва тизимлар унимдорлигининг ҳисоб-китоблари буйича вазифалар.

3. Хизматининг белгиланиши буйича:

- * транспорт логистикаси (ташиш, ортиш, тушириш, қайта ортиш, омборги жойлаштириш, таксимлаш);
- * ишлаб чиқариш логистикаси;
- * савдо соҳасида логистика;
- * хизмат курсатиш соҳасидаги логистика.

4. Жараёни мулжалланганлиги боғлиқ моддий оқимларнинг изчиллиги буйича:

- * таъминотда логистика;
- * ишлаб чиқариш логистика;
- * омбор логистика;
- * транспорт логистикаси;
- * идишларга жойлаштириш жараёнида логистика;
- * маҳсулотларни сотиш соҳасида логистика;
- * эҳтиёт қисмлар билан таъминлаш логистикаси;
- * ишлаб чиқариш чиқиндиларини йиғиш ва қайта ишлаш соҳасида логистика.

5. Логистикадан фойдаланиладиган соҳалар буйича:

- * тадбиркорлик фаолият;
- * тиббиёт;
- * ҳарбий иш;
- * қурилиш;
- * Таъминот (харид қилиш) логистикаси тадбиркорлик логистикасининг бўлими бўлиб ва у куйдаги масалаларни камраб олади;
- * бозорда керакли хомашё материаллар, қисмлар ва х.кларни харид қилиш;

* келиб тушган юкларни кабул килиш, уларни назорат килиш, синаш;

* корхонага келган юкларни ташиш ва омборга жойлаштириш.

Таксимлаш ва сотиш логистикаси тадбиркорлик логистикасининг якуний кисми хисобланади ва буюртмачи билан ишлаб чиқарувчиларнинг алокасини таъминлайди.

У куйдагиларни уз ичига олади:

* буюртмаларнинг бажарилишини ташкил этиш;

* омборга жойлаштириш ва ташиш;

Алохида шаҳарлар, ҳудудлар доирасида шаҳар ва ҳудуд логистикаси ҳақида гапириш мумкин: у моддий ва ахборот оқимларини ҳудудий кесимда-яъни ҳудуд, шаҳар ёки минтақа куламида ташкил қилинади. Шаҳар ёки ҳудудий логистикада ҳудудий омборлар ёки таксимлаш марказларига муҳим аҳамият берилади.

3.2. Логистик тизимнинг тамойиллари.

Иқтисодий алоқаларда мавжуд тусикларни аста-секин янада жипсрок интеграциялашга имкон беради, логистик жараёнлар ва уларни бажаришга талабларни оширади.

Шу сабабли логистик тизимнинг яратилиши ва фаолият курсатилишининг бир неча тамойилларини келтириш мумкин.

1. Мулжалга олиш логистик процессуал тузулмаларнинг шаклланиши учун асос булади, улар таъминотчидан савдо ва сотиш бўйича оралик бугин орқали охириги истеъмолчига узаро боғланган ҳолда утади;

2. Хизмат курсатилаётган жараёнларда уларнинг вазифавий улчамларини саклаб қолиш ва иқтисодий натижаларни яхшилашда моддий оқимларни мувофиқлаштириш ва уларнинг тезлигини ошириш.

3. Айрим логистик вазифалар тегишли самара билан мувофиқлашнинг умумий мезонлари қаноатлантирилган шароитида марказлаштирилишдан чиқарилади ва мухтор ҳал қилинади. Тизимли комплекс ёндошиш афзалликларга эга.

4. Ишлаб чиқариш, моддий-техник таъминоти ва маҳсулотларни сотиш бўйича барча логистик операциялар корхона стратегияси билан ҳамма вақт боғланган бўлиши керак.

5. Корхонада таъминот, транспорт, захираларни бошқариш, омборга жойлаштириш, таксимлаш, ахборот оқимларин бошқариш билан шугулланувчи ягона хизматни ташкил қилиш зарур.

6. Логистик тизим таркибига маълумотларни йиғиш, узатиш, қайта ишлашни таъминловчи интеграциялаштирилган ахборот тизими ҳам қириши мумкин.

7. Логистик тизим керакли ходимлар билан таъминланиши керак.

8. Корхона, уз ривожланишининг стратегиясини ишлаб чиқишда барча ишловчилар-таъминотчилар, тижорат-воситачилик фирмалари, брокерлар, дистрибьютерлар, истеъмолчилар билан янги алоқаларни урнатиш керак.

9. Корхонада (фирмада) муваффақиятли ишлаш учун таъминот, сотиш, транспорт, алоқа, ишлаб чиқариш бўлимлари, ахборотни қайта ишлаш тизимлари уртасида, фирма ичида яқин алоқалар урнатилиши керак.

10. Истеъмолчиларга хизмат курсатишнинг энг маъқул даражасини аниқлаш зарур.

11. Корхона (фирма)нинг олти шартини уз ичига олган самарали логистик фаолиятга эриши керак.

Юк, сифат, миқдор, вақт харажатлари, етказиб бериш жойлари. Булар куйдаги вазифаларни ҳал қилишни талаб қилади:

1. Моддий оқимларнинг чуқур таҳлил.

2. Меҳнатни рационаллаштириш.

3. Юк бирикларини бир хил шаклга келтириш.

4. Омборга жойлаштиришнинг самарали тизимини қуллаш.

5. Буюртмалар миқдори ва захиралар даражасини мувофиқлаштириш.

6. Транспортда энг кулай маршрутларни танлаш.

7. Омборхона корхоналарида тарнспорт, омборхона ишларини рационаллаштириш.

Шундай килиб, логистик тизимдан маънавий ва моддий рағбатлантириш услубларининг бутун захираларини куллаш билан юкори малакали ходимлар ишини усталик билан ташкил килувчи ва хизмат курсатувчи корхона (фирма) фойдаланиши мумкин.

3.3. Маркетингда логистика.

Корхонани бошқаришда маркетинг фаолияти, ҳаммадан аввал, ишлаб чиқаришни мулжалланган фойдани олишга имкон берувчи рақобатбардош махсулотлар ишлаб чиқаришга мулжалланганлигини яна асослаш учун бошқаришга, бозор талабини ҳисобга олишга йуналтирилган.

Корхонани бошқариш тизими сифатида маркетинг узининг хусусиятларига эга ва шунинг учун узининг шахсий методологик асосларига: тамойиллар, вазифалар, ташкилий тузилма, ахборот базасига эга.

Бошқарув тизими сифатида асосий тамойиллар қуйдагилардан иборат:

энг янги рақобатбардош махсулотлар ишлаб чиқаришнинг ишлаб чиқарилаётган ёки модернизация қилинаётган махсулотлар билан самарали бириктиришга йуналтирилган корхонанинг фаолият қусатиши ва ривожланиши белгиланган максадлари ва стратегияларини танлаш;

* корхонанинг потенциал имкониятлари ва ишлаб чиқариш резервларидан энг яхши фойдаланишга мулжалланган маркетингдасурларини ишлаб чиқиш;

- ишлаб чиқариш харажатларини қискартириш;

* ишлаб чиқаришнинг самардорлигини ошириш учун янги шакл ва воситаларни доимо қидириб топиш;

- янги технологияларни куллаш, янги махсулотлар ишлаб чиқариш учун керакли шароитларни яратиш.

Тамойилларга мувофиқ қуйдагилар маркетингнинг асосий вазифалари буладилар:

* сифатга, техник-иктисодий улчамларга, махсулотларни экологик, эргономик бозор эҳтиёжи, харидорлар суровлари талабаларини комплекс ҳисобга олиш;

* иктисодий ҳисоб-китоблар: махсулотлар қиймати, қиритилган сармоялардан самарали фойдаланиш, ишлаб чиқаришни моддий, молиявий ва сехнат ресурслари билан таъминлаш имкониятлари, фойда даражаси асосида ишлаб чиқаришнинг энг маъқул тузилмасини яратиш;

* энг маъқул сотиш каналлари, товар ҳаракати тизимларини танлаш, сервис хизмати курсатишни ташкил қилиш, рағбатлантириш тизимларини куллаш;

* самарадорлиги корхона фаолиятининг якуний натижалари билан аникланадиган энг асосланган қарорларни қабул қилиш.

Маркетинг вазифаларини амалга ошириш бозор билан қарама-қарши алоқа урнатишни қузда тутати. Бу шунинг билан боғлиқки, ишбилармонлик фалсафаси сифатида маркетингда марказий жой бозор эҳтиёжларини етарли тулик ҳисобга олишга эришишга мулжалланган корхонанинг илмий-техник ва ишлаб чиқариш-сотиш фаолиятларини бошқаришни ташкил қилишни мувофиқлаштиришга берилади. Маркетинг назарияси бошқарув фаолияти маркетингги вазифасининг ривожланиши зарурлигини асослаш заминиди ётади. Маркетинг бошқарувининг бир функцияси сифатида ишбилармонлик фалсафаси айрим қурашларнинг моддийлашувида намоён булади.

Етакчи хорижий маркетинглоглар **Л.Роджер, П. Дракер** ҳисоблайдиларки, бошқарувнинг муваққил вазифаси маркетинг ишбилармонлик фалсафаси асосида ривожлана бошлаган, у барча мамлакатларда фирмалар фаолиятини бошқаришнинг ташкил қилишга таъсир қурсата бошлади. **Л.Роджернинг** таъкидлашича, белгиланган концепция сифатидаги маркетингни мутахассислар амалга оширадиган фаолиятнинг турли - туман турлари сифатидаги маркетинг комплексида фарқлаш зарур. Маркетинг концепцияни қабул қилишдан

бошланиши керак, у фаолиятнинг ҳамма турларини таърифлайди, мақсад эса, агар фирма бу концепцияни қабул қилса, ундан аниқ ички ҳолатлар ва у ҳаракат қилаётган ташқи шароитларга боғлиқ маркетинг соҳасидаги ишни ташкил қилишнинг энг турли шакллари сифатида фойдаланиши мумкин.

Ҳозирги вақтда маркетинг назариётчилари, фирмалар орасидаги бозор муносабатларига муҳим аҳамият бера туриб, фирма ишлаб чиқараётган ҳар бир товар бўйича ишлаб чиқаришни бозор талабларига мослаш зарурлигига алоҳида ургу бермоқдалар. Шунинг учун бу муаммонинг ташкилий-техник нуқтаи назаридан катта эътибор, «махсулотни режалаштириш»га йуналтирилган, у уз ичига қўйдагиларни олади: аниқ товар бозорини урганиш, маркетинг дастурини ишлаб чиқиш, янги товарни яратиш ва бозорга киритиш анъанавий товарларга талабни фаоллаштириш ва уни сотишдан фойдани олдинроқ олиш.

Машҳур Америка олими Ф.Котлер маркетинг деганда «суров» остида айирбошлаш воситаси билан зарурият ва эҳтиёжни кондиритишга йуналтирилган киши фаолиятининг турини тушунади. Ф.Котлер таърифи бўйича маркетинг бу аҳоли қобилияти билан мустаҳкамланган эҳтиёж, унда киши товарни танлаб оладиб унинг хусусиятлари мажмуаси унга узининг узига ҳос эҳтиёжлари ва ресурсларини ҳисобга олиш билан ушбу нархга энг тулик қаноатлантиришини таъминлайди.

Шундай қилиб, маркетингнинг замонавий концепцияси нафакат маркетинг бошқарув тизими сифатида қўлланишининг заруриятин назарий асослаб беради, балки умуман фаолиятни ташкил қилишнинг янги шакл ва услубларини ишлаб чиқиш бўйича амалий тавсияларнинг манбаи бўлиб ҳам хизмат қилади.

Маркетинг фаолиятни бошқарувчи сифатидаги хусусиятлари шундан иборатки, у куп вариантли иқтисодий ҳисоб-китоблар асосида ҳисоблаш техникасидан фойдаланган ҳолда қарорлар қабул қилишни тахмин қилади ва қорхонанинг самарли фаолият қурсатиши учун ташкилий-иқтисодий ва ҳуқуқий шароитлар яратади.

Интеграция жараёнларининг ривожланиши, рақобат ва ишлаб чиқариш кооперациясининг қучайиши маркетинг логистикаси концепцияси муҳимлигини олдинги қаторга суриб қўяди. Бу йуналиш узининг хизмат вазифаси бўйича қорхоналардаги ҳомашё, ярим тайёр ва тайёр махсулотлар оқимини уз ичига олган юк оқимларини логистика вазифасига тузатишлар кириш билан бозорга мулжалланишини таъминлайди. Логистик тизимни яратиш ҳам умумий тамойилларга ҳам алоқанинг шу соҳасидаги ишлаб чиқаришнинг хусусиятларига, қорхонанинг ҳомашёга харид қилинадиган қисмлар ва материалларга бўлган эҳтиёжларига ва тайёр махсулотлар сотиш бозорининг таҳалилига боғлиқдир.

Тадбиркорлик фаолиятининг мақсади ва стратегияси ва маркетинг вазифалари логистик тизимнинг асосий бўсқичларининг қўрилишини олдиндан белгилаб беради. У махсулотларни сотиш услублари ва стратегиясини, логистика бюджетини тасдиқлашни, альтернатив вариантларни баҳолашни, логистик тизимни ишга туширишни уз ичига олади. Маркетинг концепциясини қенгрок қўллай бошлаш билан узига ва товар ҳаракати концепциясига фирма томонидан купрок эътибор берила бошлайди.

Товар ҳаракати материаллар ва тайёр буюмларни ишлаб чиқарилган жойдан ишлатиладиган жойгача истеъмолчилар эҳтиёжини кондиритиш мақсадида жисмоний ҳаракатини режалаштириш, ҳаётга тадбиқ этиш ва назорат қилиш бўйича ва харажатларнинг булажак юқори тежалиши соҳаси бўлган фаолият. Буюртмаларни қайта ишлаш ва омборга жойлаштириш бўйича мутахассислар, товар захиралари ва фойдаланиш транспорт хизматлари бошқарувчилари қабул қилган қарорлар фаолиятининг бошқа соҳаларидаги харажатлар даражаси ва талабни бошқаришдаги фирманинг имкониятларида куринади.

Товар ҳаракати концепцияси бу барча масалаларни ягона тузилма доирасида мувофиқлаштириш талаб қилади. Шунинг учун товар ҳаракатини бошқариш тизимини яратиш масалларини амалга ошириш зарурияти вужудга келади, у хизмат курсатишнинг исталган даражасини энг кам умумий харажатлар билан таъминлашга имкон берган эди. Логистика истеъмолчига кенг мулжалланган ва ишлаб чиқариш жараёнини комплекс таҳлил қилади.

3.4 Унинг энг муҳим умумий вазифалари қуйдагилар:

1. Моддий ахборот оқимларини тартибга солишнинг интеграциялаштирилган тизимини яратиш;
2. Моддий оқимлар ҳаракатини назорат қилиш.
3. Товарларнинг жисмоний жойини узгартириш стратегияси ва технологиясини аниқлаш.
4. Товар ҳаракатини бошқариш тартибларини ишлаб чиқариш.
5. Ярим тайёр маҳсулотлар ва идишларни бир хил шаклга келтириш.
6. Ишлаб чиқариш ҳажми, ташиш ва омборга жойлаштиришни прогнозлаш.
7. Харид қилиш ва ишлаб чиқариш эҳтиёжлари ва имкониятлари уртасидаги номуносибликни аниқлаш.
8. Логистик тизим доирасида ишлаб чиқариладиган ва жойини узгартирадиган товарларга эҳтиёжни прогнозлаш.
9. Транспорт воситаларни таксимлаш.
10. Истеъмолчиларга сотувдан кейин хизмат курсатишни ташкил қилиш.
11. Истеъмолчиларга транспорт хизматини курсатишнинг иқтисодий мақсадлари, муносиб куламли ва даражасини аниқлаш.
12. Автоматлаштирилган транспорт омборхона комплексларининг техник ва технологик таркибини мувофиқлаштириш.

Бунда вазифалар комплексини аниқлашга тартиб билан ёндошиш муҳимлигини таъкидлаш зарур, бу нафакат турли хил элементларнинг яқка муҳимлигини, балки ички алоқалар, ҳамда операцияларнинг энг қулай бирлашмаларини топиш қобилиятини фаҳмлашни кузда тутати. Логистикада ҳал қилинадиган масалларнинг қулами унинг бошқа турдош иқтисодий фанлар билан узаро чуқур алоқалари ҳақида дарак беради. Логистикани илмий йуналиш сифатида аниқлашга тавсия берувчи нафакат моддий ва ахборот оқимларини энг мувофиқ услубларини ишлаб чиқишга, балки талабни урганишга асосланган услубий ёндошишлар мавжуд.

Бу ерда логистиканинг маркетинг ва рекреатика-материаллар ва ахборотларнинг тугри оқимларини бошқариш бўйича илмий билимлар соҳаси билан қушилиши содир бўлади. Уч фаннинг узаро яқин алоқаларини ҳисобга ола туриб, айрим оқимлар логистикани маҳсулотларни омборга жойлаштириш ва жисмоний ҳаракатлари жараёни билан боғлиқ маркетинг ва рекреатиканинг айрим қисмлари деб ҳисоблашни тавсия қилмоқдалар. Маркетингда логистик биринчи навбатда ахборотлардан кенг фойдаланишни тавсия қилади ва унга асосланади. Ягона логистик тизимни яратишда тизим элементлари уртасида ахборотлар айрибошлашни тезлаштириш товар ҳаракати жараёнидаги умумий харажатларни камайитишга қараганда янада каттарок аҳамиятга эга, чунки бу ерда информатика - электрониканинг ҳозирги замон муваффақиятларидан тулик даражада фойдаланиш зарур, бу

амалга одамлар иштирокисиз ахборотлар билан жадал алмашувни амалга оширишга имкон беради.

Ишлаб чиқариш ва тақсимот соҳасида шерикларнинг биргаликдаги ҳаракати, етказиб бериш жараёни эпчиллик билан ташкил қилиш, автоматлаштириш ва роботларни қўллаш мақсулотларни кичик-кичик тупламлар билан етказиб бериш имкониятларини енгиллаштиради ва бозор талабларини янада тулиқроқ даражада қондиришга имкон беради.

Логистика, ахборот ва замонавий коммуникация бир хил шаклдаги буюмларни яқка шаклга айлантиришга имкон беради. Бозор импульсларига тез ва эпчиллик билан жавоб бериш қобилияти бозорга қараб йўналтирилган логистик тизимни яратишни билдиради. Бунда тизимдан чиқиш «**аник муддатда**» принципи бўйича ташкил қилиниши керак. Буларнинг ҳаммаси омборхона захираларини қамайтиришга имкон беради. Маркетингдаги логистика моддий ва ахборот оқимларини энг қулай қуриш, бошқариш ва тартибга солишни таъминлайди ва энг охирида самарадорлигини оширади.

Назорат саволлари.

1. Логистик тизимлар қандай аломатлари бўйича фаркланади?
2. Логистик тизимларнинг асосий тамойиллари нималардан иборат?
3. Логистиканинг «**6R**» принципи уз ичига нималарни олади?
4. Логистиканинг «**6R**» принципи қандай вазифаларни ҳал қилишни уз ичига олади?
5. Логистика қандай бошқарув тамойилларига асосланади?
6. Маркетингда логистика қандай бошқарув тамойилларига асосланади?
7. Бошқарув тамойилларини тушинтиринг.
8. Логистика истеъмолчига қандай мулжалланган?
9. ишлаб чиқариш жараёнини комплекс таҳлил қилишда қандай энг муҳим вазифаларини уз олдига қўяди?
10. Ишлаб чиқариш жараёнини қандай таҳлил қилинади?

Маъруза-4. ЛОГИСТИК ТИЗИМНИ ЯРАТИШ РЕЖА

1. Логистик тизимни яратиш босқичлари.
2. Логистик тизим шакллари
3. Талаб логистиканинг иқтисодий асоси.
4. Логистиканинг иқтисодий-математик усуллари.
5. Логистик тизимни моделлаштириш

Адабиётлар: 4,5,8,10,12,17

Таянч иборалар.

- Модел.
- моделлаштириш
- логистик тизим
- процессуал

4.1 Логистик тизимни яратиш босқичлари.

Бозор иқтисодиётининг ривожланиши халқ хужалигининг барча бугинларида товар ҳаракати жараёнини такомиллаштиришни талаб қилади. Таъкидланганидек, бу талабларга логистика жавоб беради. Логистик тизим концепцияси ва унинг фаолият қурсатиш хусусиятларининг баён қилиниши тизимни босқичма-босқич қуриб чиқишга имкон беради. Макрологистика доирасида у уз ичига қуйдаги блокларни олади:

1. Бозор ҳолатига мувофик логистик мақсадларни аниқлаш.
2. Логистик тизим доирасида хизмат курсатиш таркибини ишлаб чиқишда мақсадлар дарахтини тенглаштириш.
3. Ишлаб чиқаришга ва маҳсулотларни истеъмолчиларга етказиб беришга олинган буюмлар ҳисобга олган ҳолда моддий оқимлар коммуникациялари транспорт чизмалари харитасини тузиш.
4. Ахборот оқимлари чизмаларини тузиш.
5. Моддий ва ахборот оқимларини эҳтимол булган номутоносибликларини тенглаштириш ва уларни йукотиш.
6. Логистик ҳаракатлар ва ишбилармонликнинг турли хил соҳалари уртасидаги боғлиқликни аниқлаш.

Логистик тизим микродаражасида уз ичига блоклар қуринишида бизга намоён булган масалалар комплекссини олади.

1. Моддий ресурслар етказиб бериш бўйича корхоналар чегарасида моддий ва ахборот оқимлари чизмаларини ишлаб чиқиш.

2. ишлаб чиқариш майдонлари, омборлари, транспорт хизматларида технологик жараёнларини мувофиқлаштириш.

3. қайта ишловчи марказлар, ишлаб чиқариш майдонлари, тенглаштириш ва уларни босқичма-босқич автоматлаштириш.

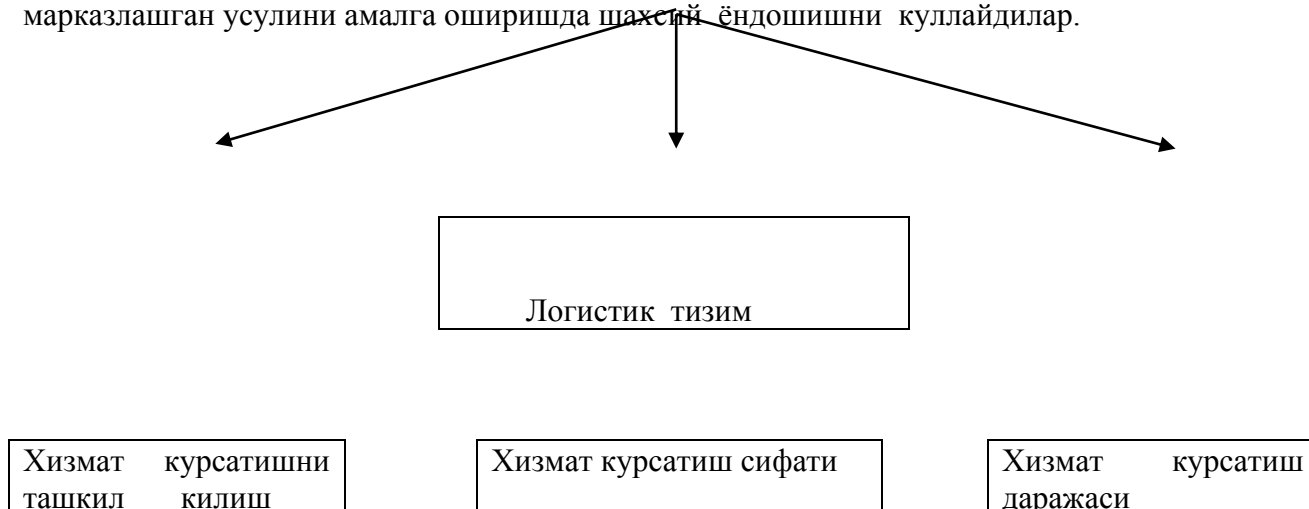
4. Ахборот оқимларининг бошқариш тизимини яратиш асосида барча ишлаб чиқариш-транспорт тизимига бирлаштириш.

Барча даражадаги логистик тизимларни яратишда етарлича мустақиллик билан ташкил қилинувчи ва марказлашган ҳамда марказлашмаган бошқарувнинг бириктирувчиси билан бошқаришнинг модуль принципига афзаллик берилади. алоҳида ишлаб чиқариш транспорт тизимларини модуль принципида қуришдан омборхона жараёнларини синтез қилиш асосида моддий ресурслар етказиб бериш бўйича корхоналарга утиш. Бунда алоҳида модульлар уртасидаги ахборот алоқалари мазмуни ва узатаётган маълумотларнинг ҳажми бўйича бир қилипга туширилади.

4.2. Логистик тизим шакллари

Биз қилган тадқиқотлар ва хорижий тажрибани урганиш курсатадики, логистик тизим уз ичига қуйидаги шаклда курсатилган ўрта тизимчани олади.

Логистик тизим доирасида ресурслар етказиб бериш бўйича ҳар бир корхона логистик вазифаларни ва воситачилар, ихтисослаштирилган транспорт-фойдаланиш ташкилотлари, қудратли хизмат курсатиш марказлари томонидан хизмат курсатишнинг марказлашган усулини амалга оширишда шахсий ёндошишни қўллайдилар.

Истеъмолчиларга хизмат курсатишнинг асосий сифатларига қуйдагилар қиради: захираларнинг мавжудлиги, таъминотнинг барқарорлиги, буюртма бажарилишининг

туликлиги ва кулайлик даражаси, буюртмани жойлаштиришнинг кулайлиги ва тасдикланиши, нархларнинг объективлиги ва хизмат курсатишга харажатлар хакидаги ахборотларнинг мунтазамлиги, карз бериш имкониятлари хакидаги таклиф,технологиянинг самардорлиги, омборларда юкни кайта ишлаш, идишларга жойлаштириш сифати ва халталарда, контейнерларда етказиб беришни амалга ошириш.

Гарб мутахассислари томонидан утказилган оммавий суровлар 100 фоизли шкала буйича хизмат курсатишнинг сифат курсаткичларининг табакаланиши (ранжировкаси) куйдаги тасвирни беради. Биринчидан уринда етказиб беришнинг ишончлилиги 100 бандда, тахлилнинг кулайлиги, ахборотлар олишнинг баркарорлиги, кафолатнинг юкори даражаси 60 бандда бахоланган, хизмат курсатиш жараёнида алокаларнинг кулайлиги 50 бандда бахоланмокда, карз бериш имкониятлари 10 бандда ва х.к.

Истеъмолчиларга хизмат курсатишнинг аниклиги хизмат курсатиш даврининг давомийлиги билан таърифланади. Корхона томонидан буюртмани олишдан то уни бажаргунча булган вақт билан улчанади ва учта элементдан ташкил топади: буютма кабул килинишидан то уни бажариш хакидаги қарор кабул килингунча вақт, буютмаларни бутлаш вақти ва етказиб бериш вақти. Хорижий тажриба шуни курсатадики, истеъмол-чиларнинг фикри буйича буюртмаларни бажариш вақти 3 дан 30 кунгача узгариб тургандан аник 10 кунда бажарилгани яхши.

Логистик тизимнинг муҳим тизимчаларидан бири хизмат курсатиш даражасини танлаш харажатлар миқдорининг усиши билан аникланади.

Аникланганки, харажат 7% ва ундан ортик була бошлаганда логистик тизим хизмат курсатиш даражасига мувофик экспотенциал усади, хизмат курсатиш даражаси 90% ундан ортик булганда логистик тизим фойдасиз бўлиб қолади. Хусусан, хизмат курсатиш даражаси 95% дан 97% гача ошганда иктисодий самара 2% ортади, харажатлар эса 14% га усади.

Хизмат курсатиш энг кулай даражасини аниклаш учун харажатлар, дароматлар ва фойдаларнинг балансини чиқариш амалга оширилади, «Oiftrade» **«узро битимга келтирувчи қарорни кидириш»** принципи амалга оширилади, бунда нархлар ва хизмат курсатиш даражаси,харажатлар ва даромадлар урталаридаги энг яхши узро муно-сабатларга эришиш учун ҳаракатлар килинади.

Умумий қурилишда тадбирлар шунга олиб келадики,хизмат курсатиш даражасини ошириш билан боғлиқ харажатлар сотув бозорида йукотилган даромадлар билан таққосланади, улар хизматлар сонининг камайганини сари усади. Балансни чиқариш натижасида хизмат курсатишнинг баъзи бир энг яхши даражаси топилади.

4.3 Талаб логистиканинг иктисодий асоси. Талабни тартибга солиш ва буюртмаларни шакллантириш логистик тизимни яратиш самарадорлигини муҳим шарт: Шунинг билан бирга, логистика талабнинг доимий режимдан фавқулотда четга чиқилган ҳам мустаҳкам ишлаши керак. Маркетинг транспорт соҳасида эҳтимол булган жараёнлар ва талабни тақдим килишнинг доимийлилиги (даврийлиги) дан четга чиқишларнинг тижорат воситачилик тизимнинг эпчиллиги ва шароитга мослашиш қобиляти билан урни тулдирилиши керак.

Шундай қилиб логистик тизимни яратиш юкори малакали талаб қилувчи мураккаб жараён ҳисобланади.

Логистик тизим иктисодий самарадорлиқнинг катта имкониятларига эга. Логистика ривожланишининг нисбатан узок булмаган тарихи шундай ҳулосанинг тугри-лигига ғувоҳ.

Логистик иктисодий самарси ишлаб чиқаришнинг юкори даражасида ва бунинг оқибатида натурал ва пул маблағларининг тажалишида намоён булади.

Самаранинг миқдори, уз навбатида логистика тамойилларини тарқалиш қуламига боғлиқдир.

Олимлар томонидан утказилган тахлил курсатадики, Гарбий Европада тахминан 64% қорхоналар ва фирмалар узларининг тижорат ва ишлаб чиқариш фаолиятларида у ёки бу даражада логистик вазифалардан фойдаланадилар.

Логистиканинг самарадорлиги қуйдаги ҳақиқий курсаткичлар билан аникланади:

- * захиралар даражаси билан;
- * материалларни логистик занжир буйича утиш вакти билан;
- * буюртмага хизмат курсатиш вақтининг давомийлиги, хизмат курсатишнинг сифати ва даражаси билан;
- * юклар тупси улчамлари билан;
- * ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражаси билан;
- * ишни манёвр кила билиш, шароитга мослашуви ва барқарорлиги билан.

Худудий кулабда логистик тизимдан фойдаланиш ва уни яратиш бизнинг фикримизча бутунлай уз вақтида зарурийдир. Логистик элементларни куллаш якуний натижада товар ҳаракатининг бошқаришнинг эпчил, ишончли тизими фаолият курсатишига имкон беради.

4.4 Логистик тизимни моделлаштиришнинг иктисодий-математик усуллари.

Замонавий иктисодий математик услублар моделларини ва ҳисоблаш техникасини кенг кулламай туриб логистик тизимни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш мумкин эмас. Бундай тасдиқ шунга асосланадики, логистик тизим ташкил булиши ва фаолият юритиши ахборот ва моддий оқимларни бошқаришда талаб қилинадиган гоёт катта миқдордаги ҳисоб-китоб операциялари, куп вариантли ҳисоб-китоблар билан боғлиқ.

Логистик тизимнинг асосий мақсади товар ҳаракати билан боғлиқ харажатларни камайтириш булганлиги сабабли логистик элементлари, хусусан таъминотчилар, истеъмолчилар ва транспорт ташкилотлари уртасидаги энг маъқул ҳужалиқ алоқаларини урнатиш асосий вазифаларидан бири булади.

Бунинг учун ахборот-эвристик ёндошишларнинг ноаниқлиги шароитида ишлаб чиқариш-транспорт вазифаларидан фойдаланиш мумкин.

Худудда моддий ресурсларни тақсимлаш вазифаларини ҳал қилишнинг умумий жараёнларини куриб чиқамиз.

Худудий тақсимот марказлари (ХТМ) иштирокида савдо минтақалари буйича маҳсулотлар ишлаб чиқарувчиларни уни истеъмолчиларга бириктиришнинг бир маҳсулотни ишлаб чиқариш-транспорт вазифасининг математик ифодаланишини келтирамиз:

Берилган булсин:

$i=i,h$ - маҳсулотларни ишлаб чиқарувчи марказлар;

$j=i,r$ - омборхона тақсимоти марказлари;

$k=i,m$ - истеъмолчилар;

X_{ij} — i чи қорхонадан j тақсимот марказигача юклар оқими;

X_{jk} — j чи тақсимот марказидан k истеъмолчигача юклар оқими;

X_j - ХТМда сақланаётган ва қайта ишланаётган маҳсулотлар миқдори.

Кушимча белгилар киритамиз:

C_j -худудий марказда юк бирлигини сақлаш ва қайта ишлаш қиймати;

P_j — i чи қорхонадан магистрал транспортда келиб тушаётган маҳсулотлар миқдори;

Q_j — j чи олувчининг маҳсулотга эҳтиёжи;

C_{ij} ва C_{jr} маҳсулот бирлигини i - жойидан j - ХТМ га ва j - ХТМдан истеъмол жойига ҳаракатининг қиймати.

Киритилган белгиларни ҳисобга олиш билан ХТМ ва моддий техник уртасидаги фундаментал - иктисодий математик модель қуйдаги тартибда ифодаланади:

$$R=\min(\sum C_{ij} X_{ij} + \sum X_j C_j - \sum C_{jk} X_{jk}) \quad (1)$$

$$\text{Шунинг билан бирга } (X_{ij}; X_{jk}; X_j) \quad (2)$$

$$P_i = \sum X_{ij} \quad (3)$$

$$Q_i = \sum X_{jk} \quad (4)$$

Бундан ташкари $X_j = \sum X_{ij}P_i$.

Вазифа (2),(3),(4) чекланишларни инобатга олган холда (1) максад функциясини минималлаштирувчи X_{ij}, X_{jk} ларни топишдан иборат.

Максадли вазифа ХТМ да юкларни ташиш ва кайта ишлаш билан боглик харажатлар микдорини акс эттиради; (3) ва (4) чекланишлар махсулот ишлабчикариш ва истеъмолчи балансининг алохида шартларини намоён килади. (1)-(4) фундаментал модель бир катор турланишларга эга. Бу моделга керак булганда Q техник воситаларнинг кайта ишлаш кобилияти буйича чекланишлар ҳам киритилиши мумкин (шу жумладан саклаш минтакасининг буйича), яъни

$$\sum_{q} X_{ij} \leq Q_i$$

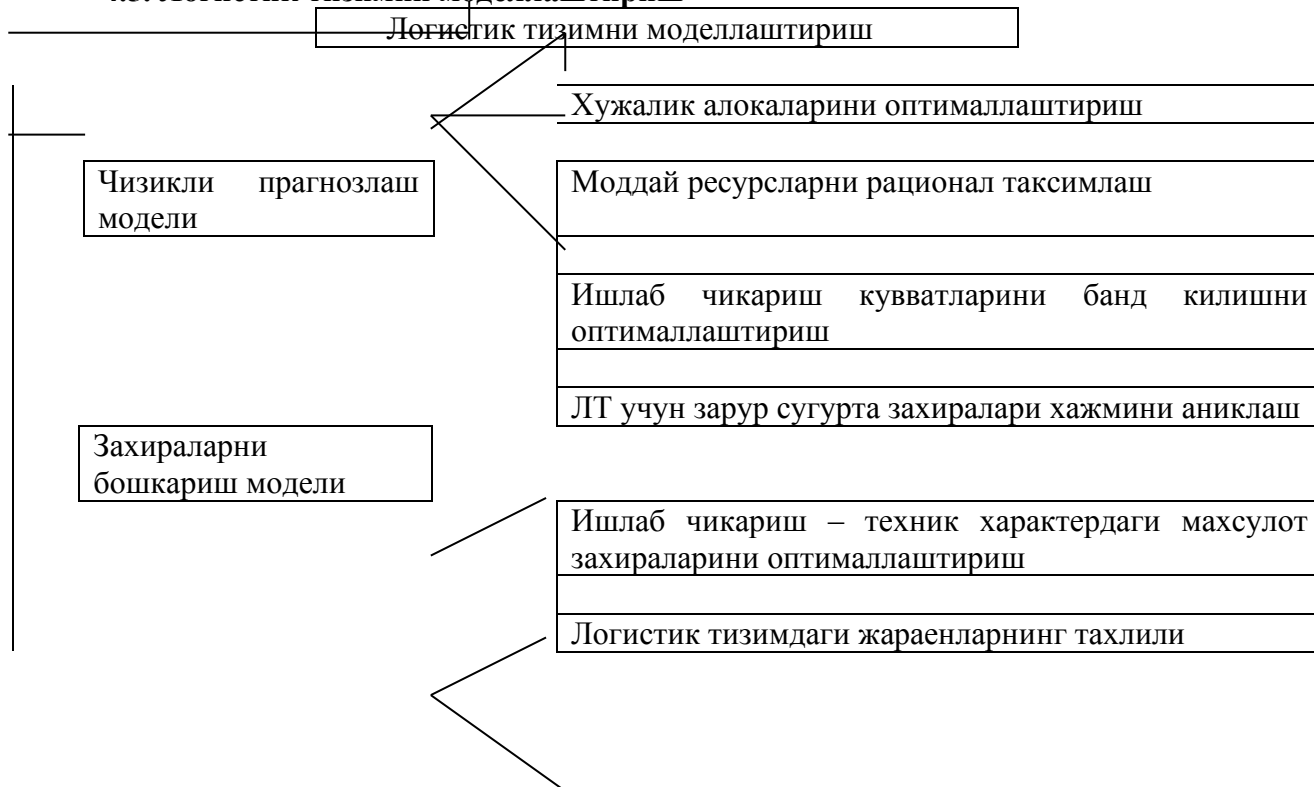
Бундан ташкари, (i,j) ва (j,k) кисмларида магистраль транспортнинг ташиш кобилияти буйича чекланишлар киритилиши мумкин. Масалани ечим матрицалари $(1)-(4)-(X_{jk})$ j сервис минтакасини аниклайди. Ушбу масалани ечиш натижаларида логистик тизим доирасида таксимланиш худудида илдам режимда моддий окимларни бошқариш учун фойдаланиш мумкин.

Агар окимларнинг таксимланишидан ташкари худудда ХТМ ларнинг сони ва жойлашишини мувофиқлаштириш керак белса, унда ишлаб чикариш транспорт масалалари йуналтирилган ортикча вариантларини куллаш асосида комбинацияга асослангани билан тулдирилиши мумкин.

Аналитик шаклда ХТМ хизмат курсатиш минтакасини аниклаш масаласи куйилганда бир катор мухим эхтимоллар куланилади, улар хисоб-китобларнинг аниклигини камайтиарди: (1)-(4) тугри чизикли булмаган масала тугри чизиклига алмаштирилади, P_i, Q_j эхтимолли катталиклар детерминациялашгани билан кабул килинади. моддий техник таъминоти соҳасида ХТМ моддий окимларига энг кулай хизмат курсатиш, уларнинг хизмат курсатиш минтакаларини бир хил шаклга келтириш энг мухим вазифадир.

Хизмат курсатиш муаммоларига худудда бир неча ортиш ва тушириш бекатлари билан вагонлар таркибларини айланма маршрутларига эхтиёжни минималлаштириш вазифасини кушишни ҳам киритиш керак. Вазифани хал килишда энг асосий чеклаш

4.5. Логистик тизимни моделлаштириш

2- чизма.ЛТ элементларини моделлаштиришда фойдаланиладиган иктисодий – математик усуллар ва моделлар структураси.

сифатида махсулотлар ишлаб чиқарувчилари ва истеъмолчиларнинг эҳтиёжларини тулиқ кондиритиш талаби киритилган, у берилган ташиш режасини бажаришга талабда уз аксини топган. Бунда яна қарши вазифа - айланма маршрутли вагонлар таркибини қайд қилинган микдорда энг куп микдордаги юкларни ташиш ҳам қушилган.

Хорижий тажриба шуни курсатадики, логистик тизим жараёнларини компьютерда таҳлил қилган ҳолда моделлаштиришсиз логистик тизимни яратиш ва унинг фаолият юритишининг мустахкамлилигини тадқиқ қилиш мумкин эмас.

Таҳлил қилиш орқали моделлаштиришга афзаллик беришни логистик тизимларнинг мураккаблиги, комплекслилиги ва усиб бориши билан изохлаш мумкин. Моделлаштириш ёрдамида тизимли режалаштириш, улчамларни аниклаш ва омборхоналарнинг тупловчи мосламалари ва техник воситалари қувватларини иш билан тула таъминлаш вазифалари ҳал қилинади, транспорт омборхона комплексларида технологик минтакаларнинг турли хил типологик вариантлари такқосланади, транспорт воситаларининг энг қулай маршрутлари танлаб олинади.

Моделлаштириш босқичида булғуси ҳақиқий тизимни бошқаришнинг мантикини тадқиқот қилиш, транспорт тизимининг фаолият курсатишидаги эҳтимол булган тусиклар - «улик» нукталар ва мушқул ҳолатларни чиқариб ташламок, улар элементларни хусусан жунатиш минтакаларини иш билан тулиқ таъминлаш чегарасини аниклаш мумкин. Шундай қилиб, математик дастурлаш услубларига асосланган иктисодий-математик моделлар таксимотининг анча куп вариантларини қуриб чиқиш ва улардан энг қулайини танлашга имкон беради.

Захираларни тартибга солиш назарияси резервлар ва захиралар энг мувофиқ микдорларининг ҳисоб-китоби муаммоси билан шугулланади.

Логистик тизимни бошқаришда асосий услублардан булган узаро алоқадорлик орқага сурадиган таҳлил, логистик тизимда вужудга келадиган иктисодий ва ижтимоий жараёнларнинг тадқиқоти катта роль уйнайди.

Логистик тизимга утиш, бизнинг фикримизча, буюртмалар эҳтиёжини аниклаш услуби олдиға янги талаблар қуяди. Шунинг учун вақт каторларини математик қайта ишлашға, яъни аналитик текислик, силликлашнинг турли хил услубларига асосланган прогнозлашнинг статистик услубларидан фойдаланиш мақсадға мувофиқдир.

Омборхона ҳужалиги фаолиятини такомиллаштириш, ортиш-тушириш қурилмалари ва омборхона майдонларини керакли микдорининг тугри ҳисоб-китоби умумий хизмат курсатиш назариясини қулламасликдан мумкин эмас, бу назария омборға қелиб тушиш эҳтимоли булган транспорт воситаларини ҳисоблаш билан ортиш-тушириш механизм-ларининг энг мувофиқ микдорини ҳисоблашға имкон беради, бунда хизмат курсатувчи қурилмалар ва техник воситаларнинг хизмат курсатишни қутиб бекор қилишдан зарарлар микдори жуда кам булади.

Шундай килиб, бутун мавжуд иктисодий математик услублар ва моделлар хазинасидан фойдаланиш, логистик тизимни ташкил килиш ва фойдаланиш вазифасини самарали хал килишга имкон беради.

Такрорлаш учун саволлар

1. Логистика тизим нима ?
2. Логистик қисим ости тизимини изоҳланг.
3. Логистиканинг иктисодий асоси нимадан иборат?
4. Логистиканинг самарадорлиги
5. Логистика қандай ҳуқуқий қураткичлар билан аниқланади?
6. Логистиканинг самарадорлиги қандай ҳуқуқий қураткичлар билан аниқланади?
7. Логистик тизимнинг асосий мақсади нимадан иборат?
8. Худудий тақсимот марказларини асосий вазифасини тушунтириб беринг?
9. Логистик тизимда иктисодий математик усуллар
10. Логистик тизимда иктисодий математик моделлардан фойдаланиш қандай самара беради?

Маъруза-5. ЛОГИСТИК ТИЗИМДА ОМБОРЛАР

РЕЖА

- 4.1. Омборлар логистик тизимнинг муҳим элементлари
- 4.2. Логистик тизимлар омборларини техник таъминланиши
- 4.3. Логистик тизимлар омборларини техник таъминланишининг таъсири.
- 4.4 Логистик тизимда омборга жойлаштириш.
- 4.5 Логистик тизимда омборга жойлаштиришнинг энг қулай технологиясини танлаш.

Адабиётлар: 1,3,9,11,13,16

Таянч иборалар:

- Оқим
- Захиралар
- Сервис
- Истеъмол
- Технология
- Автоматлаштириш

1. Омборлар логистик тизимнинг муҳим элементларидан бири ҳисобланади, чунки моддий оқим ҳаракатининг барча босқичларидан захираларнинг сақлаб туриш учун иншоотларнинг объектив зарурлиги мавжуд.

Омборлар бу келиб тушаётган юкларни қабул қилиш, жойлаштириш, сақлаш ва уларни бевосита истеъмолга тайёрлаш ва истеъмолчига ортиб жунатишга мулжалланган бинолар, иншоотлар, ускуналар ва турли хил қурилмалар.

Омборларнинг асосий вазифалари қуйдагилар:

- * моддий захираларни вақтинча жойлаштириш ва сақлаш;
- * моддий оқимларни тубдан узгартириш;
- * хизмат қурсатиш тизимида логистик сервисни таъминлаш.

Омборларни логистик вазифалари операцияларни амалга ошириш жараёнида баъжарилади, уларга қуйдагилар қиради:

- * омборга юклар олиб келган транспортни жунатиш;
- * келиб тушган юкларни қабул қилиш;
- * сақлаш жойида материалларни танлаб олиш;
- * материалларни бевосита истеъмолга тайёрлаш;
- * материалларни бутлаш ва идишларга жойлаштириш;
- * юкларни омборхона ичидаги ҳаракати;

* омборхона ичидаги ҳаракат.

Омборларни самарали ишлаши купрок даражада уларнинг техник таъминланиши, омборга жойлаштиришнинг энг қулай технологияси ва уларни бошқаришни автоматлаштиришга боғлиқ.

4.1 Логистик тизимлар омборларини техник таъминланиши

Макро ва микро даражадаги логистик тизимни яратиш учун аввало уларнинг техник таъминланиши талаб этилади.

Логистик тизимни техник таъминланиш деб логистик жараёнларни бажарилишини (юк ва ахборот оқимларини қайта ишлашни) таъминловчи техник воситалари мажмуасини тушуниш керак.

Логистик тизимни аниқ фаолият курсатишини таъминлаш учун ишлаб чиқариш, транспорт, моддий-техник соҳаларига тегишли барча техник воситалардан фойдаланилади.

Аммо логистик тизимлар доирасида, аввало, таксимот ва сотиш жараёнларини ҳамда омборхона ва ортиш-тушириш операцияларини автоматлаштириш воситалари моддий ва ахборот оқимларини бошқариш учун узига хос қурилишда бўлади. Макрологистик тизимнинг техник таъминоти қуйдаги вазифавий элементларни ўз ичига олиши керак: транспорт омборхоналар мажмуаси билан ишлаб чиқариш, қорхона таъминоти ва сотишга хизмат курсатувчи магистрал транспорт, бозор ва омборхона тизимлари билан истеъмолчи.

Техника таъминот модуль тамойил бўйича қурилиши керак, яъни ҳар бир вазифавий элементга модуль яратилиши керак. Кейин худди шундай агрегатлашган модуллардан умуман бутун тизим қурилади. Логистик тизимнинг энг йирик техника таъминотини синтез қилиш жараёни фавқулотда қийин муаммо. Ҳозирги вақтда факат логистик тизим техник таъминотининг айрим булаклари яратилмоқда. Уларга, хусусан, саноат қорхоналари ва моддий техника таъминоти соҳасидаги эпчил технология билан транспорт омборхона мажмуасини автоматлаштириш (ТОМА)ни киритиш мумкин.

Юқори даражали тизим сифатида ТОМАни қуришда элементларни юқорида турувчи ва пастда турувчи тизимлар билан алоқасини ўзиш мумкин эмас. Шу сабабли бошқариш жараёнини ишлаб чиқишда барча элементларнинг узаро ҳамкорлигини ҳисобга олган ҳолда, бошқариш шаклини аниқ ажратиш зарур, бундан ташқари логистик тизим техник таъминоти таркиби мувозанатлаштирилган ва мувофиқлаштирилган бўлиши керак.

Масалан техник таъминот таркибини қуришда юк воситаларининг қайта ишлаш қобилияти, транспорт таксимот тизими, ҳисоблаш техникаси воситалари ва алоқа каналларининг ўтказитиш қобилияти - қувватларини мувозанатлаштириш зарур. Логистик тизим техник таъминотнинг айрим элементлари ўртасида вазифаларни энг мақул таксимлаш ва шароитга мослаштириш вазифасини ҳал қилиш учун унинг таркибини келтириш зарур. Таркиблаштиришнинг асосий мақсад- вазифавий тамойилларга мувофиқ техник таъминот элементларини туркумлаш ва гуруҳларга ажратиш бўлади. Мисол учун, ҳозирги вақтда мавжуд туркумлаш бўйича омборларни технологик таъминланишнинг барча воситалари тўртга синфга ажратилади:

- * омборхона усқуналари;
- * қутариш транспорт усқуналари;
- * ёрдамчи усқуналар;
- * идишлар.

Ишлаб чиқариш воситалари ўлғуржи савдоси бўйича тижорат воситачилик қорхоналарининг технологик таъминланиш воситаларини туркумлаштирувчи қўрсаткич сифатида усқуналарнинг ҳар бир тури учун юк қутариш қобилияти, қатталиқ ўлчамлари ва узига хос таснифлари тушунилади. Омборхона усқуналарини, қавонлар, сочиладиган ва суюқ юқларни сақлаш воситалари, ўлчовчи ва дозаларга ажратувчи усқуналар, маҳсулотлар сақланишини таъминловчи тизимлар бошқаришни автоматлаштириш воситаларини олади.

Омборхона агрегат-транспорт мажмуалари қўмплекс механизациялаштирилган ва автомалаштирилган турларга бўлинади. Қўмплекс- механизациялаштирилган тартибда юқни

кайта ишлаш учун машиналар ва ускуналар мажмуи билан жавон модули, юкни узатиш учун омборхона терминали киради.

4.2 Логистик тизимлар омборларини техник таъминланишнинг тавсифи.

Автоматлаштирилган омборхона агрегат-транспорт мажмуасига куйдагилар киради:

- * кутариш транспорт воситалари мажмуаси ва автоматлаштирилган бошқарувнинг жойлаштирилган тизими билан автоматлаштирилган жавон;
- * автоматлаштирилган тарзда фаолият курсатувчи кутариш транспорт ускуналари мажмуаси билан автоматлаштирилган жавон модули.

Автоматик омборхона агрегат - транспорт мажмуаларига куйдагилар киради:

- * ортиш-тушириш ва транспорт воситалари билан автоматик бошқарувчи омборхона мажмуалари;
- * автоматик бошқарилувчи омборхона мажмуалари, омборлар автоматлар.

Энг куп фойдаланувчи омборхона ускуналарига кировчи асосий жавонлар:

- * бир жойда турувчи;
- * айланувчи;
- * элеваторли;
- * контейнерли;
- * харакатланувчи;
- * гравитацион.

Омборхона ускуналарига кировчи, сочилувчи, суюк ва бошка юкларни саклаш воситалари куйдагиларга булинади:

- * ясси ва кутичалардан иборат булагн бункерлар;
- * ер усти идишлари;
- * ер ости идишлари;

Омборларнинг улчови ва дозаларга ажратувчи ускуналар логистик тизимда техник таъминотнинг алохида гуруҳини ташкил килади. Хозирги вақтда тарозилар куйдаги гуруҳларга булинади:

- * платформалар учун;
- * автомобиллар учун;
- * вагонлар учун;
- * юк кранлари учун;
- * конвейерлар учун.

Барча кутариш транспорт воситалари вазифаларни бажаришларига мувофик беш гуруҳга булиниши мумкин:

- * юк кранлари;
- * кутаргичлар;
- * транспорт воситалари;
- * юкни ушлаб турувчи мосламалар;
- * трансманипуляторлар.

Юк кранларига куприкли, эчкисимон, узи юрар порт, миноралар ва консолли кранлар киради.

Куприкли кранлар бир балкали тираб туриладиган, бир балкали осма икки балкали умумий, икки балкали махсус булиши мумкин; эчкисимон кранлар эса канали ва каналсиз булиши мумкин. Куприкли ва эчкисимон кранлар енгил, уртача огир режимли, бир илгали ва икки илгакларига булинади.

Узи юкори кранлар автомобиль, темир йул ва сикилган хаво билан юрадиганларга булинади. Консолли кранлар айланувчи ва харакат килувчи булиши мумкин. Трансманипуляторлар пол устидаги, таянчли ва осма транспорт механизмларига булинади. Бундан ташкариш пол устидаги трансманипуляторлар гуруҳига куйдагилар киради:

- * портлашда химояланган электр орткичлар;

* оддий килиб бажарилган электр орткичлар;

* электр штабеллар.

Транспорт воситалари уз ичига транспорт-таксимот восита пол устидаги воситаларни олади. Транспорт - таксимот воситаларига контейерлар ва таксимот мосламалари киради. Конструкция белгиларга мувофик конвейерлар куйдагиларга ажралаждилар: бурама, лентасимон, гардинсимон, эчкисимон, осма, махкамланган, гил-диракчали, пластик.

Юкни ушлаб турувчи мосламалар кутариш транспорт воситаларининг алохида тури сифатида уларнинг вазифаси ва турига мувофик куйдагиларни уз ичига олади: донали юкларни кутариш учун; сочиладиган юклар учун; узун металл прокати учун; контейнерлар учун; курилиш ёғоч юклари учун; куп навли махсулотлар учун. Мавжуд туркумлашга мувофик логистик тизим техник таъминланишини воситаларнинг куп сонли гурухлар ёрдамчи, купинча омборхона ва кутариш транспорт ускуналари юкори даражада фаолият курсатадиган ускуналардан ташкил булади.

Ёрдамчи ускуналар омборларни технологик жихозланишининг куйдаги воситалари киради:

* юкларни оралик кайта ишлаш ускуналари;

* халталарга жойлаштириш ускуналари;

* идишларга жойлаштириш воситалари;

* суюк кимёвий махсулотларни кайта ишлаш учун ускуналар;

* жихозлар.

Омборларнинг технологик жихозларнинг бошка воситаларига куйдагилар киради:

* халталарга (идишларга) жойлаштириш воситалари;

* омборхона идишлари;

* контейнерлар.

Саноат корхоналар доирасида макро ва микрологистик тизимлар доирасида махсулотларни «аник муддатда» принципи асосида таксимлаш ва сотиш махсулотларни идишларга жойлаштириш бйича аниқ ташкил килишни ва самарали хал килишни талаб килади. Махсулотларни идишларга жойлаштириш транспорт омборхона тизимида муҳим қисмлардан бири булади, чунки идишлар сифати нафакат юкларни саклайди ва балки атроф муҳитнинг ифлосланишининг олдини олади. Германияда 55405 сонли саноат стандартига мувофик идишларга жойлаштириш жараёни куйдаги учта узаро боғлиқ вазифавий тушунчаларнинг бирлиги сифатида қаралади.

* идишларга жойлаштирилиши керак бўлган юклар;

* юк бирлиги;

* юк бирлигини ортиш.

Идишлар ишлаб чиқарувчи воситалар ва материалларнинг ривожланиши материалтушунослик ва иқтисодий ҳисоб-китобларнинг замонавий ютуқларига асосланган. Кейинги пайтларда идиш ясовчи материалларни танлашга иқтисодий талаблар катта таъсир қўсатмоқда.

Германия ва Европа мамлакатлардаги идишли ва донали юкларни ташиш ва кайта ишлаш жараёнининг тахлили юк бирлигини идишга жойлаштириш ва шакллантириш масалларига, умуман логистик жараённинг худди энг муҳим ташкилий қисми сифатида тизимни интеграцион ёндошиш зарурлигини қўсатади.

Логистиканинг худди шундай нуктаи назаридан юкларни идишларга жойлаштириш, юклар ва ахборотлар тизимини бир ҳолатидан бошқасига жойини, вақтини, сонини ва гуруҳларга ажратилишини ўзгартириш масаласида тубдан ўзгартирилишини намоён этади. Бунда керакли тубдан ўзгартиришларни энг кам харажатлар йиғиндиси билан амалга ошириш мақсади қўйилади.

Кейинги вақтларда юкларни контейнерларда, юкдонлада ва куп мартали айланувчи идишларда ташиш янада кенгрок қўлланмоқда. Техник таъминотнинг бундай элементларининг самарадорлиги уларни логистик занжирнинг пайдо бўлишидан то юк оқимини тугашигача, яъни истеъмолчиғача қўллаш шароитида намоён булади. Бу транспорт воситалари кутариш -

транспорт ускуналари, ёрдамчи воситалар ва мосламалар ва идишлар ясовчи материалларни танлаш, тизимнинг логистик талабларига асосланган бўлиши кераклигини билдиради.

Тизимни конструкция яратилиши ушбу элементларнинг ҳар бирини ва улар уртасидаги узаро ҳамкорлик шартларини ҳисобга олиш керак.

Шундай қилиб, хомашё материаллар ва тайёр маҳсулотларнинг сақланиши ва иктисодий, уларнинг ташишдаги харажатларини камайиши, демак, муомала харажат-ларининг камайиш техник таъминоти ҳолатига боғлиқ.

4.2 Логистик тизимда омборга жойлаштириш.

Логистик тизимларда омборга жойлаштиришнинг энг қулай технологиясини танлаш алоҳида фаолликни талаб этади, чунки омборга жойлаштириш бўйича масалаларни ҳал қилишда бир-бирлари билан жудаям жипслашиб кетган ва динамик боғланган қўпгина турли хил омилларни такқослаш муомиласи вужудга келади. Шў сабабли омборга жойлаштириш технологиясини танлаш етарли даражада мураккаб ҳисоблаш техникасини қўллаш заруриятини ҳисобга олиш билан тизимий ва мажмуавий ёндошишни талаб этувчи бўлиб қўрилади.

Шунинг учун ушбу вазифани ҳал қилишнинг биринчи босқичидаёқ илгаридан техник омиллар асосида қабул қилиниши мумкин бўлмаган омборга жойлаштириш технологияси вариантларидан воз кечиш мақсадга мувофиқдир.

Кейинги босқичда ушбу тизим учун қўлланиши мумкин бўлган, аммо алоҳида шартларни ёки талаблари чеклаш ҳаракатига эга (валюта жамғармаси етишмаганлигидан импорт бўйича харид қилинадиган техник воситалар) вариантлардан воз кечиш йўли берилган қарорлар доирасини анча қисқартиради. Қолган техник иктисодий улчамлардан энг қулайи танлаб олинади.

Омборга жойлаштириш энг қулай технологиясининг мезонлари барча вариантлар бўйича такқосланадиган улчамларга асосланади.

Уларга қуйдагилар қиради:

- * омборхона иншоотининг асосий улчамлари;
- * механизацияга эҳтиёж;
- * қўшимча ёрдамчи воситалар ва ускуналарга эҳтиёж;
- * иш қучига эҳтиёж ва қўшимча меҳнат ресурсларини жалб қилиш.

Айрим вариантларни таҳлил қилишда кейинчалик аниқ шароитлар билан боғлиқ сабаблар бўйича амалга ошириш мумкин бўлмаганлигидан воз кечилади. Масалан, контейнерлар ва поддонлар билан жиҳозланган тузилмалар блоклардан фойдаланиш қўзда тутилган омборга жойлаштириш технологиясида товарларнинг икки гуруҳини ажратиш тавсия этилади. Биринчи гуруҳга контейнерларни қўллаш билан блокларга жойлаш-тирувчи товарларни қиритиш мумкин, уларнинг ҳаракати қўлда амалга оширилади. Иккин-чисига поддонларни қўллаш билан тузилган блокларга жойлаштирилган товарлар қиради, уларнинг ҳаракати қўтарғичлар ёрдамида амалга оширилади.

Алоҳида товар гуруҳлари ичида қуйдаги шартларга риоя қилган ҳолда гуруҳчалар бўйича тартибга келтиришни утқизиш зарур:

1. Бир хил улчамлар ва конструкцияга эга жойлаштириладиган бирликларни алоҳида омборхона бўлимларига жойлаштириш керак.
2. Омборхона бўлими узунлиги доирасида жойлаштириладиган бирликлар таркибий қисмларининг қатъий белгиланган микдори урнатилади.
3. Агар товарлар бевосита бир-бирлари устига жойлаштириладиган бўлса, уларнинг микдори олдиндан аниқланиши ва белгиланган микдордан ошиб кетмаслиги керак.

Сармоялар қиритишта харажатлар омборга жойлаштириш технологияларини такқослашда баҳолаш урсаткичлари сифатида бўлиши мумкин:

- * ускунанинг техник имкониятлари ва унга эҳтиёж;
- * омборхона объектдан фойдаланиш харажатлари;

- * омборхона ходимларига эхтиёж;
- * омборхона сигимининг катталиги;
- омборхона майдонларига эхтиёж;

4.4 Логистик тизимда оаборга жойлаштиришнинг энг кулай технологиясини танлаш.

Сармоялар киритишга харажатлар, омборхона хужалигининг ривожланиши куйдаги формула буйича келажакдаги омборхона кувватларига эхтиёж ва хар хил турдаги омборлар куввати (сигими) бирлигича солиштирма сармоялар киритиш меъёрларини белгилаш асосида амалга оширилади:

$$K = E [(Y_{\text{йир}} - C_{\text{ус}}) K_{\text{йиг}} + C_{\text{ус}} K_{\text{ус}}], \text{ минг сум}$$

бу ерда:

E - омборхона объектлари сигимининг усиши, минг т.

$Y_{\text{йир}}$ - солиштирма сармоя киритишнинг йириклаштирилган меъёри, сум/сигими т.

$C_{\text{ус}}$ - ускуналар учун солиштирма сармоялар киритишнинг йириклаштирилган меъёри, сум/сигими т.

$K_{\text{ус}}$ - хуудларда ускуналар нархининг ошиши коэффиценти.

$K_{\text{йиг}}$ - куйдаги формула буйича белгиланган курилиш нархи ошишининг йигма коэффиценти.

$$K_{\text{йиг}} = K_{\text{худ}} * K_{\text{ик}} * K_{\text{зил}}$$

бу ерда:

$K_{\text{худ}}$ - курилиш монтаж ишлари нархининг ошишини хисобга олувчи хуудий коэффицент.

$K_{\text{ик}}$ - иклимий минтакалар буйича курилиш монтаж ишларининг нархини ошишини хисобга олувчи коэффицент.

$K_{\text{зил}}$ - зилзилавий ишлар буйича курилиш монтаж ишларининг нархи ошишини хисобга олувчи коэффицент.

Ушбу турдаги ускунага ($\sum N$) эхтиёжнинг пул микдори куйдаги формула буйича аникланади:

$$\sum N = \frac{Q_{\text{омбор}}}{P_{\text{м}}} K_{\text{нот}} K_{\text{доп}}$$

бу ерда:

$Q_{\text{омбор}}$ - ушбу турдаги механизмлар билан кайта ишланиши керак булган юк муомаласининг бир кисми, т.

$P_{\text{м}}$ - фойдаланиш унумдорлиги (бир машина, механизмнинг ишлаб чикариш куввати) т/с (куб.м/с);

$K_{\text{нот}}$ - юк келиб тушиши (юкларни ортиш) нотекислигининг коэффиценти;

$K_{\text{доп}}$ - машиналар, механизмларнинг бир кисмини таъмирлашда, зарядкалашда, ижарада эканлиги хисобига уларга эхтиёжни ошишининг коэффиценти.

Ушу турдаги машиналар, механизмлар ва курилмаларга эхтиёж микдори ушбу формуладан келиб чиккан холда аникланади.

$$N_{\text{ум}} = \frac{\sum P_p}{P_{\text{ур}}} \text{ бирликда}$$

бу ерда:

$\sum P_p$ - омбор буйича куриб чикилатган хар хил турдаги машиналар, механизмлар ва курилмаларнинг юк кутариш кобилияти микдори (бир суткадаги энг куп микдордаги чикариш) каби хисоблаб чикилади.

$P_{\text{ур}}$ - ушбу турдаги ускуналарнинг $\sum P_p$ даги улушли, у куриб чикаётган келажакда омборхона объектлари ихтисослашишидан узгартиришларнинг усиши, ускуналар унимдорлигининг ошиши ва бошка омилларни хисобга олган холда тузатилган булиши керак.

$P_{\text{ур}}$ - ушбу турдаги ускунанинг уртача юк кутариш кобилияти (уртача бир суткадаги чикариш) т.

Контейнерларни, халтага жойлаштириш воситаларни танлашда куйдаги омилларни хисобга олиш зарур:

- * ташиладиган махсулот тури, халталар ва контейнерларнинг улчамлари, ушбу турдаги халталар ва контейнерлар билан ишлашга ярокли транспорт воситалари ва ортиш ускуналарининг мавжудлиги ва келажакда ривожланиши;

- * халтага жойлаштириш воситалари ва контейнерлар турини юкларни ташиш ва кайта ишлаш коидалари ва шароитларига мос келиши;

- * тегишли турдаги транспортнинг харакатланувчи таркибига механизациялаштирилган ортиш ва тушириш хамда бошка ортиш-тушириш ва транспорт омборхона ишларини бажариш имконияти;

- * контейнерлар ва харакатланувчи таркиблари юк кутариш кобилиятидан энг куп фойдаланиш.

Контейнерлар ва халтага жойлаштириш паркининг микдори хар бир тур буйича куйдаги формула билан аникланади:

$$P_{\text{к(в)}} = \frac{Q}{W_{\text{к(в)}}} \cdot \frac{(1 + P_{\text{к(в)}}^n + P_{\text{к(в)}}^n + P_{\text{к(в)}}^n)}{100}, \text{ бирлик.}$$

Q - хисоб - китоб даврида контейнерлага (халталарга) жойлаштирилиши керак бўлган юклар хажми.

$P_{\text{к(в)}}^n$ - йулда, истеъмолчида, таъмирлашда, ижарада булиши муносабати билан контейнерларга (халтага, жолаштириш воситаларига) эхтиёж (контейнерлар ва халтага жойлаштириш воситалари паркининг умумий микдорига нисбатан фоизларида).

$W_{\text{к(в)}}$ - бир контейнерлар (халтага жойлаштириш воситасининг) йиллик унимдорлиги, т/йил.

Логистик тизимни (R_3) куллаш муносабати билан омборхона ходимларига кушимча эхтиёж куйдаги формула буйича аникланади:

$$R_3 = \frac{Q}{P_3}, \text{ киши}$$

Q - йиллик хисобланган юк муомиласи: минг т.

P_3 - омборхона хужалигида режалаштирилган меҳнат унимдорлиги, бир йилда минг т/с.

меҳнат унимдорлиги уни оширишга йуналтирилган тадбирларни хисобга олган холда белгиланади:

- * янги техник куллаш;

- * ишлаб турган ускуналарни замонавийлаштириш;

- * ортиш-тушириш транспорт - омборхона ишларини механизациялаштириш ва автоматлаштириш;

* Омборхона ва логистик жараёнларни бошқариш жараёнини автоматлаштириш.

Омборхона сигимини микдори, яъни бир вақтдаги саклаш бу саклашнинг меъёрий шартларига риоя қилиш билан омборда ортиш тушириш ва тижорат омборхона ишларининг белгиланган технологиясида саклаш мумкин булган материалларнинг энг катта микдори куйдаги формула билан аниқланган:

$$E_o = F_{ум} * Ю * a, \text{ минг т.}$$

$F_{ум}$ - Омборхонанинг умумий майдони, минг м;

$Ю$ – м² омборхона майдонига юклама, т/м ;

a - омборхона майдонидан фойдаланиш коэффициенти.

Фойдали омборхона майдонларига эҳтиёж куйдаги формула буйича аниқланади:

$$F_{фой} = \frac{3}{P} \text{ минг м}^2$$

3 - Сакланаётган материалларнинг алоҳида турлари буйича захираси;

P - Материалларни турлари буйича 1 м фойдали майдонга юклама, т/м² .

Богловчи омиллар сони қисқартилиши мумкин, аммо баҳоловчи омиллар сонидан ҳеч ҳам сармоя қиритишга қилинган харажатларни чиқариб ташлаш мумкин эмас.

Логистик тизим омборга жойлаштиришнинг энг қулай технологиясини танлашда куйдаги баҳолаш омилларининг таснифидан фойдаланиш мумкин (1-жадвал):

Омилларнинг қуриб чиқилган гуруҳ омборга жойлаштириш технологиясини танлашни мувофиқлаштириш вазифасида чеклашлар тизимини намоён қилади.

Мувофиқлаштириш мезонлари сифатида энг кам харажатлар хизмат қилиши мумкин.

Логистик тизимдаги омборга жойлаштиришнинг энг мувофик технологиясини танлашнинг умумий қурилишини куйдаги чизмада тасвирлаш мумкин (1-шакл).

Жадвал 1.

Баҳолаш омилларининг таснифи	
1. Фойдаланишнинг сифатий баҳоси	Омборхона иншоотларини кенгайтириш имконияти; Эканомикани ҳисобга олган ҳолда ишчи уринларини жойлаштириш; Транспорт омборхона ишларини механизациялаштириш даражаси; транспорт омборхона ишларини автоматлаштириш даражаси;
2. Ишнинг сифатий баҳоси.	Омборхона иншоотлари қувватларининг нисбатан тебранишининг яқка вариант-лилиги; Товар гуруҳлари ва гуруҳости гуруҳчаларнинг узғаришларига мослашуви; Мавжуд тизимларнинг боғлиқлиги; Омборхона иншоотлари ва ускуналарни таъмирлашга ва ишчи ҳолатларида саклашга талаблар;
3. Омборга жойлаштиришнинг танланган технологияларини амалга ошириш шартларининг сифатий баҳоси	Омборга жойлаштириш технологиясининг танланган вариантыни амалга ошириш учун керак буладиган режалаштириладиган харажатлар микдори; омборга жойлаштириш технологиясининг танланган вариан тини

	амалга ошириш учункутилган вақт; сармоя киритишдан фойдаланишга талаб; кушимча сармоя киритиш миқдори
--	---

Логистик тизимни яратиш билан боғлиқ қарорлар ва тадбирлар самарадорлигини баҳолаш алоҳида элементлар бўйича утказилган:

- * омборхона ҳужалигини энг мақул ихтисослаштирилишини тадбиқ этиш;
- * омборхона объектлари қувватларининг иқтисодий мақсадга мувофиқлигини белгилаш;
- * омборла бўйича фойдаланиш харажатларини қисқартириш;
- * омборхона объектларини энг мақул жойлаштириш атижасида йигма захираларни қисқартириш.

Назорат саволлари.

1. Омборларнинг асосий вазифаси нимадан иборат?
2. Омборларнинг логистик вазифалари нимадан иборат?
3. Логистик тизимни техник таъминоти деганда нима тушунилади?
4. Макрологистик тизимнинг техник таъминоти қандай вазифавий элементларни ўз ичига олади?
5. омборхона агрегат-транспорт мажмуалари қандай турларга бўлинади, уларни изоҳланг
6. Ўнг қўл фойдаланиладиган омборхона ускуналарига қирувчи асосий жавонларни санаб беринг.
7. Омборларнинг ўлчовчи ва дозаларга ажратувчи ускуналарини сананг ва изоҳланг.
8. Қўтариш – транспорт воситаларининг асосий вазифалари нимадан иборат ва улар неча гуруҳга бўлиниди?
9. Омборларни технологик жиҳозланишининг ерданчи ускуналари қандай воситалар қиради?
10. Омборларга жойлаштиришнинг энг қўлай технологияси қандай технологияга асос-ланади?

6- Мавзу: Логистик тизим омборларни бошқаришни автоматлаштириш.

Режа:

1. Логистик тизим омборларни бошқариш.
2. Логистик тизим ахборотларни бошқаришни автоматлаштириш
3. Омборга жойлаштириш технологиясининг баҳоланадиган курсаткичлари
4. Интеграциялаштирилган ахборот тизими.

Адабиётлар: 2, 4, 15, 17, 18

Таянч иборалар:

- тизим омборлари
- омборга жойлаштириш
- интеграциялаштирилган
- ахборот тизими

Саноат ишлаб чиқариш, маҳсулотларни тақсимлаш ва сотиш ривожланишининг ҳозирги замон йўналиши етказиб беришга тайёргарликнинг юқори даражасини таъминлаш билан боғлиқ. Бунда етказиб беришнинг тезлиги ва сифатига буюртмаларни китоб омборхона захираларини ошириш ҳисобига эмас, балки информатикани ривожлантириш, яъни интеграциялашган ахборот тизими (ИАТ) ҳисобига эришиш мумкин.

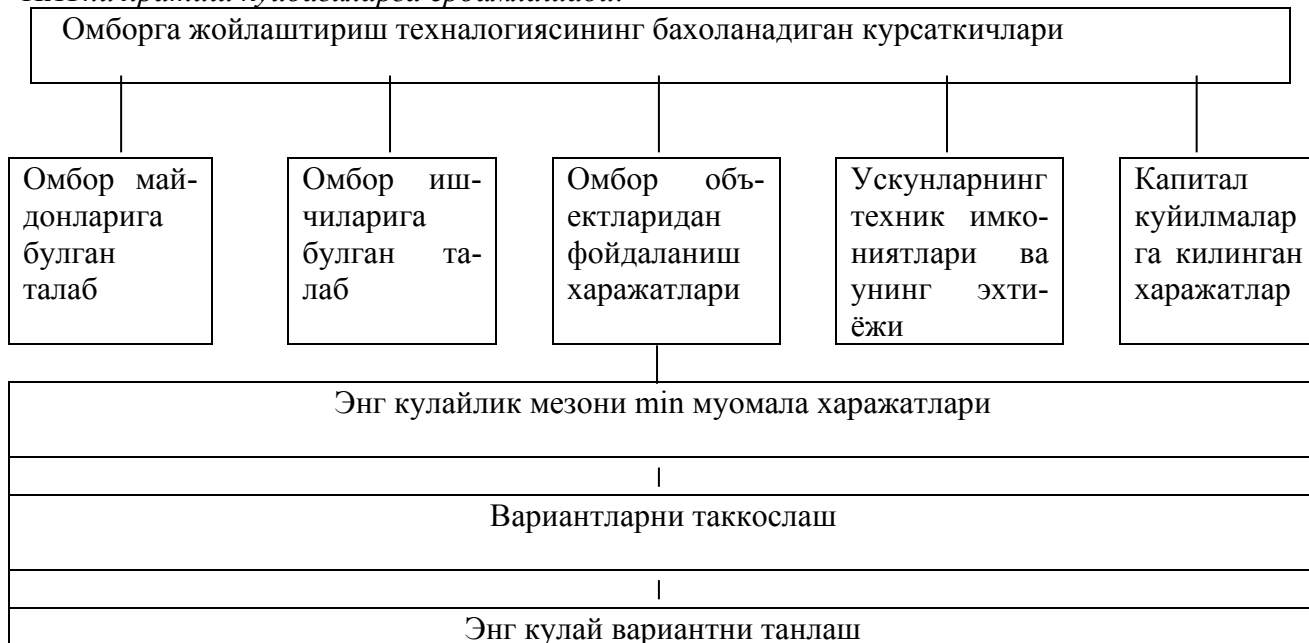
Логистиканинг интеграциялашган ахборот тизими остида логистик жараёнларни бошқариш учун зарур бўлган маълумотларни йиғиш, узатиш ва қайта ишлашни таъминловчи тизимни тушиниш керак. Шунинг билан бирга логистик жараёнлар хомашёсини олишдан тўғрив то маҳсулотларни унинг истеъмолчиларига етказиб беришгача бўлган бутун занжирни қамраб олиш керак. Бундан маблағ киритишнинг асосий тамойили келиб чиқади: маблағларни омборхона захираларини яратиш учун эмас, балки моддий ва ахборот оқимларнинг замонавий тизимларини яратиш учун киритиш керак.

Ушбу тамойилни икки йўналишда амалга ошириш мумкин:

- * интеграциялашган ахборот тизими ва тегишли дастурий таъминланишни яратиш;
- * самарали логистик тизимларни яратиш билан биргаликда ишлаб чиқаришни ривожлантириш.

Шунга мувофиқ, самарали логистик тизим яратиш, ҳаммадан олдин маълумотларни йиғиш, узатиш, қайта ишлаш, жамлашни, яъни ахборот оқимларини бошқариш тизимини яратишни талаб қилади.

ИАТни яратиш кўйдагиларга ёрдамлашади:

1-шакл. Омборга жойлаштиришнинг энг кулай технологиясини танлаш.

- * иктисодий жараёнларни моделлаштириш учун маълумотларни йигиш, узатиш ва қайта ишлашни амалга ошириш;
- * энг кулай товар ҳаракатини белгилаш учун маълумотлар базасини яратиш;
- * моддий ресурслар буюртмаси миқдорини аниклаш;
- * омборхона хужалигини техник таъминлаш бошқариш жараёнини автоматлаштириш;
- * логистик жараёнлардаги моддий ва ахборот рқимларни бошқариш.

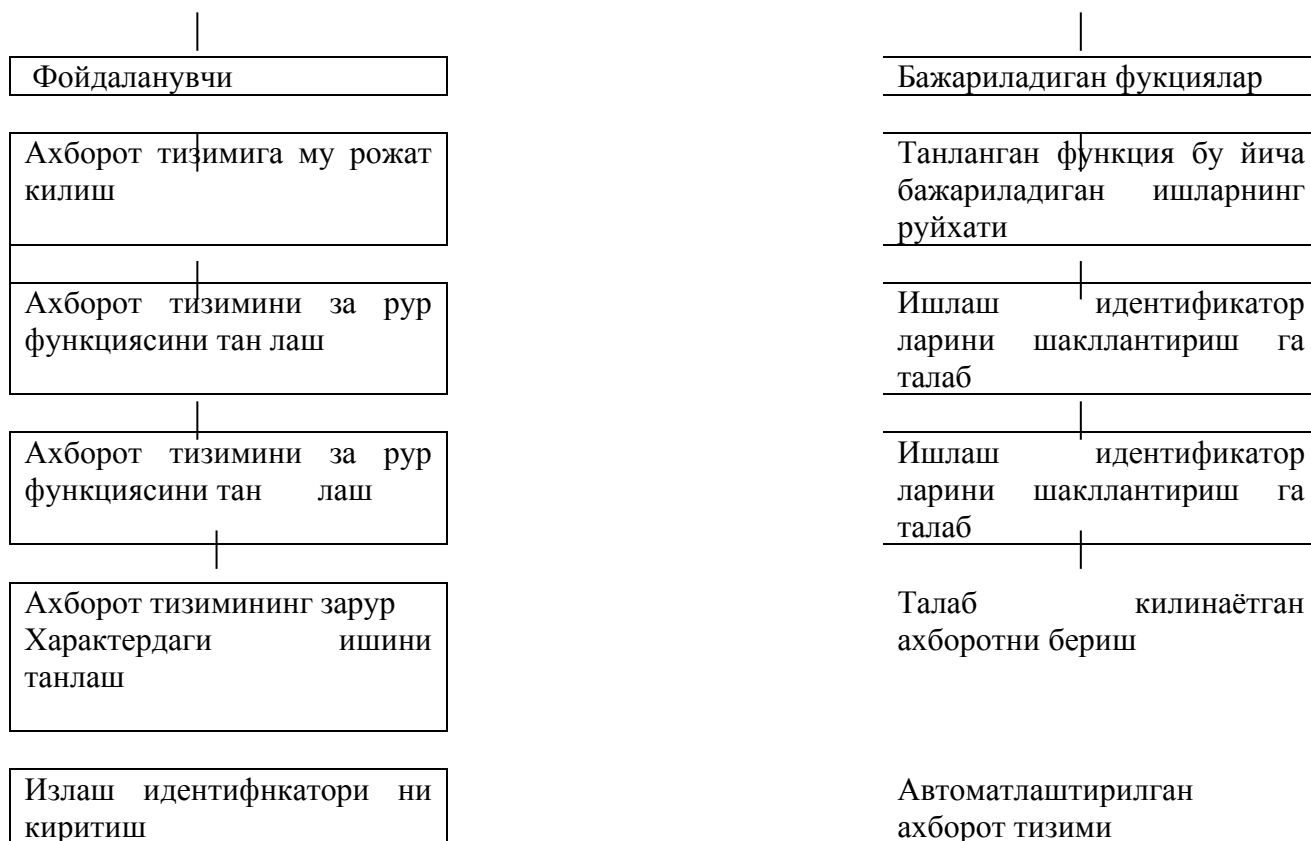
Анъанавий автоматлаштирилган тизимларга нисбатан ИАТ бир, қатор афзалликларга эга, улардан муҳимлари қуйдагилардир.

- * ахборотларни узлуксиз (интеграциялаштирилган) йигиш;
- * ташқи муҳит ва қорхона фаолияти ҳақида ахборотларнинг қатта ҳажми ;
- * муҳим маълумотларни сақлаш;
- * маркетинг режасини мослаштириш;
- * қарорлар қабул қилиш учун маълумотларни олишнинг юқори тезлиги;
- * ишлаб чиқариш ҳаражатлари ва фойданинг таҳлили;
- * логистик тизим талабаларга мувофиқ захираларни бошқариш;
- * ахборот ва моддий оқимларни интеграциялашган ҳолда бошқариш.

Бундан ташқариш ИАТ ини яратиш ташқи муҳит билан узаро ҳамкорлиени амалга оширишга имкон беради.

Интеграциялаштирилган ахборот тизими

Интеграциялаштирилган ахборот тизими билан иш ҳисоблаш тизимидан фойдаланувчи билан диалог режимида амалга оширилади(2-шакл).

2-шакл. Интеграцияланган ахборот тизими билан мулоқат утқазиш чизмаси.

Коидага кура, ахборот тизимига мурожаат фойдаланувчи ташаббусига кура, у ҳамкорлик килишига чакираётганда содир булади. Мурожаатга жавобан ахборот тизими у фойдаланиши мумкин булган вазифаларни руйхатини хабар килади.

Фойдаланувчи керакли вазифани танлаб олади ва унинг ахборот тизими идентификаторини хабар килади. У уз навбатида, олинган идентификатор буйича фойдаланувчи танланган вазифалар доирасида бажарилиши мумкин булган ишларни руйхзатини айтади. Фойдаланувчи узига керакли ишни танлайди ва унинг ахборот тизими идентификаторини хабар килади. Ушбу ишнинг характериға мувофик ахборот тизими ёки уни бажара бошлайди ёки фойдаланувчидан ахборотларнинг кайта ишлаб узказилиши муносабати билан белгиларни аниклашни сурайди ва аниклангандан кейин эса ишни бажаради. Фойдаланувчининг хохиши буйича бажарилган иш натижалари ҳам дисплей экранида, ҳам босиб чикарилган холда олинади.

ИАТни куллаш куйдагиларга имкон яратади:

* ишнинг илдамлигини, айникса турли булимлар фаолиятини мувофиклаштириш ва мослаштириш масалаларини хал килишда оширади;

* ходимларни ахборотлардан хабардорлигини оширади, чунки улар нафакат турли хил маълумотларни олишар, балки улар уртасида сабаб натижавий алокаларни белгилашлари, сунг натижалар фойда, фойдалиликка таъсир курсатувчи омилларни тахлилни утказишлари мумкин;

* кабул килинадиган карорларнинг турли хил вариантларини куриб чикишни амалга ошириш ва карорлар олиб келиши мумкин булган натижаларни тездан бахолаш.

Буларнинг хаммаси ИАТ нинг логистик тизим карорлари самарадорлигини таъминловчи белгиланган хусусиятларни талаб килади:

1) Маълумотларни кайта ишлаш ва топшириш режими кабул килинадиган карорларнинг тез-тез кайтарилишига мос келиши ва маълумотларнинг утрли хил имкониятини ва уларни суров буйича олинисини таъминлаши керак.

2) Тегишли карорлар кабул килишнинг талаб килувчи тизимнинг тартибга солинадиган улчамлари танкидий даражасини ажратиш керак.

3) Чиқишда мукобил карорларнинг хар томонлама асосланишини талаб килувчи маълумотлар мажмуасини шакллантириш керак.

4) Маълумотларни машинада кайта ишлаш тартиблари мажмуаси шундай курилиши керакки, уларни кулда кушимча кайта узгартириш заруриятидан воз кечилсин.

5) Дастлабки маълумотларни тайёрлашга энг кам меҳнат сарфланишини таъминлаш.

6) Дастлабки мулжалланган карорларни назорат, тахлил килиш ва тартибга солиш имконияти.

7) Карорларнинг бажарилиш сифатини бахолаш.

ИАТнинг барча хусусиятилари факат керакли ишончли ахборотлар билан таъминланганидагина самарали амалга оширилиши мумкин.

Интеграциялашган ахборот логистик тизимнинг яратилиши ҳаммадан аввал ишлаб чикариш техник йуналишидаги махсулотларни аник муддатда етказиб беришни кузда тутати, шу сабабли моддий ресурсларни истеъмолчи омборларига етказиб берилишини куйдаги формула буйича хисоблаш мумкин.

$$C_t = (C_{tr} + \frac{Q_k + \sum_{nk} P_k}{P_k} * T_{ij}) - M_a$$

C_{tr} - иш бошланиши (t_p) нинг энг аввалги муддати;

Q_k - ишлаб чикаришнинг бошида истеъмолчи омборларидаги материалларнинг колдиги;

$\sum_{nk}$ - материаллар улчовларининг табиий бирлигида етказиб бериш тупсининг микдори;

P_k - ишни бажариш учун материалларга эҳтиёж, улчовларнинг табиий бирлигида;

T_{ij} - ишга тушириш даври ишлаб чикаришдаги ишлар;

М_а- моддий усишнинг доимий кисми.

Бу алгоритмнинг амалга оширилиши материалларни етказиб бериш муддатлари ва базаларда материалларни тайёрлаш муддатларини тармокли график буйича ишнинг бажарилишини жадвалий графиги билан боғлашга имкон беради. Бу логистик тизим элементларининг ишини унинг асосий тамойили «**аник муддатда**»гига мувофик режалаштириш имкониятини беради.

ИАТ фаолият курсатишини яратиш иктисодий самардорлик курсаткичларини аниклаш талаб килади.

ИАТ самардорлиги асосий курсаткичлари куйдагилар:

- фойданинг йиллик усиши (Π):

- куйдаги формула буйича хисобланадиган йиллик иктисодий самара (Э):

$$\text{Э} = \Pi_a - E_m * K_m$$

бу ерда:

E_м - иктисодий самардорликнинг меъёрий коэффициентти:

K_м- ИАТ яратишга сармоя киритиш:

Киритилган сармояларнинг хисобланган коэффициенти E_р куйдаги формула билан аникланади:

$$E_p = \frac{\Pi_a}{K_a} \times \frac{\Delta \Pi}{K}$$

Агар киритилган сармояларнинг хисобланган коэффициенти меъёридан кам булса, ИАТ самарали хисобланади яъни

$$E_p > E_m$$

Киритилган сармояларнинг копланиши муддат Т куйдаги формула буйича аникланади:

$$T = \frac{K_m}{\Delta \Pi}$$

Бу курсаткич ИАТни яратишга киритилган сармояларнинг урнини копланиш даврини таърифлайди.

Шундай килиб, ИАТни яратиш логистик жараёнларни бошқариш буйича маълумотларни йигиш, узатиш ва кайта ишлашни амалга оширишга имкон беради.

Назорат саволлари.

1. Мехнат унумдорлигини ошириш нималар асосида амалга оширилади?
2. Омборхона сигиминг миқдори қандай аникланади?
3. Фойдали омборхона майдони қандай аникланади?
4. Омборга жойлаштиришнинг энг қулай танлаш технологиясини танлаш схемасини келтиринг ва изохланг.
5. ИАТни яратиш қандай вазифаларни бажаришга ердамлашади?
6. Омборхонага жойлаштиришнинг энг қулай технологиясини танлаш схемасини келтиринг ва изохланг
7. ИАТ билан мулокат утказиш чизмасини келтиринг ва изохланг
8. ИАТни қуллаш қандай имкониятлар яратади?
9. Моддий ресурсларни истеъмолчи омборларига етказиб бериш қандай формула орқали хисобланади?
10. ИАТ самардорлиги қандай хисобланади?

Маъруза-7. ЛОГИСТИКА ВА ҚОРХОНАЛАРНИ БОШҚАРИШ

РЕЖА

1. Логистика ва корхоналарни бошқариш хақида
2. Корхонанинг ривожланиш мақсади ва стратегияси
3. Корхоналарда логистик тизимни яратиш.

Адабиётлар: 2, 4, 15, 17, 18

Таянч иборалар:

- даража
- мослашувчанлик
- объектлар

Хозирги босқичда саноат ишлаб чиқаришнинг ривожланиши куйидагиларни янгилаб ёндошиш билан боғлиқ:

* хужалик юритувчи объектлар фаолият юртишининг узғариши;

* даврнинг давомийлиги ва уни ташкил қилиш жараёни

и қисқартиришни таъминловчи етказиб беришнинг юқори даражадаги тайёрлиги;

- барча даражалар ва босқичлардаги ишлаб чиқариш ва таъминот ҳамда сотишнинг мослашувлиги;

* омборхона захираларининг энг кам булган ҳолда етказиб беришни «аниқ муддатда» принципида ташкил қилиш;

- етказиб беришнинг юқори сифати, уларнинг миқдори, белгиланган жойига аниқ мос келиши билан;

* муомала соҳасида вақтни ва харажатларни қисқартириш ҳисобига ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини оширишга ҳаракат қилиш билан.

Буларнинг ҳаммаси корхоналарда логистика услубида услубидан фойдаланишга олиб келади.

Ишлаб чиқаришни ихтисослаштириш ва куп операцияли технологияни қўллаш натижасида, гарбий мутахассисларнинг фикрича, маҳсулот ишлаб чиқаришдаги умумий харажатларда логистик харажатлар анча катта улушни ташкил қилади. Уларга қуйидагилар қиради: транспорт, омборлар ва маҳсулот жойлаштириладиган идишларга, ахборот ва транспорт хизматини қўрсатишга ҳамда бу ишлар ва жараёнларни бошқаришга қилинган харажатлар. Масалан, логистик харажатларнинг маҳсулот ишлаб чиқариш умумий харажатларидаги улуши саноат соҳасига мувофиқ 10-30% уртасида узғариб туради, тегишли маълумотлар 1-жадвалда келтирилган. Логистик харажатлар озиқ-овқат (29,6%), металлургия ва металл қайта ишлаш (26,5%), қимё ва нефтни қайта ишлаш (23,1%) саноатларида анча катта.

1-ЖАДВАЛ

N	Саноат соҳасининг номи	Логистик харажатларнинг улуши % да
1.	Озиқ-овқат	29,6
2.	Металлургия ва металл қайта ишлаш	26,5
3.	Қимё ва нефтни қайта ишлаш	23,1
4.	Қўғоз	16,7
5.	Ўғочни қайта ишлаш	16,1
6.	Электротехника ва электроника	15,9
7.	Тукимачилик	14,9
8.	Машинасозлик	9,8

Логистик харажатлар умумий таркибидаги айрим компонентлар улуши 3-жадвалда келтирилган.

Жадвалда куруниб турибдики, энг катта харажатлар ахборот хизматини курсатиш (17,8%), омборга жойлаштириш (19,8%), жунатилаётган юкларни ташиш ва ички ташишлар (16,2%), захираларни маблаг билан таъминлаш (15,7%) га боглик.

Буларнинг хаммаси корхоналардан самарали логистик тизимни яратиш йули билан харажатларни камайитириш зарурияти хакида хабар беради.

2-Жадвал

Логистик харажатлар таркибидаги айрим компонентларнинг улуши		
N	Харажатлар номи	Харажатларни улуши,% да
	Келиб тушаётган юкларни ташиш учун	8,8
	Жунатилаётган юкларни ташиш ва ички ташиш учун	16,2
	Омборша жойлаштириш	19,8
	Захираларни маблаг билан таъминлаш	15,7
	Идишларга жойлаштириш харажатлари	10,3
	Ахборот хизматини курсатишга харажатлар	17,8
	Бошқариш ва назорат	11,4

7.3 Корхоналарда логистик тизимни яратиш.

Корхоналарда логистиканинг асосий вазифаси корхонанинг энг кам харажатлар билан бозор шароитига энг куп мослашуvidан иборат.

Логистика бу ҳаммадан аввал, лойхалаш, ривожланиш, амалга ошириш,ишлаб чиқаришни бошқариш ва назорат қилиш,моддий техник таъминот,махсулотларини сотиш ва корхонани фаолият курсатишининг техник ва тижорат соҳаларидаги қизиқтирувчи барча масалаларни узаро богланган холда урганувчи фан. 1 - чизмада корхонадаги логистик тизимнинг концепцияси келтирилган.

Корхонадаги логистик тизим моддий, ахборот оқимлари ва молиявий соҳани қамраб олиши керак, чунки якуний натижада логистиканинг самарадорлиги рақобатга бардош бера оладиган махсулот ишлаб чиқаришни таъминлаш билан белгиланади.

Моддий оқимларни мувофиқлаштириш транспорт, ортиш, тушириш, қайта ортиш, манипуляция (мураккаб ҳаракатлар) қилитиш ва омборга жойлаштириш масалаларини вақт бўйича комплекс ҳал қилишни назарда тутди, бунда моддий ва ахборот оқимларининг қу-шилиши таъминланиши зарур.

Логистик моделларнинг қурилиш маркетинг ахборотининг тахлитлидан бошланади. Логистик бўйича мутахассислар маркетинг маълумотлари ва корхона имкониятлари асосида логистик тизимни тузадилар.

маркетинг талабларини ҳисобга олган холда логистик тизимни босқичма-босқич ривожланиши жараёни 2-чизмада қиска тарзда келтирилган.

2-чизмадан куруниб турибдики, логистиканинг ривожланиши маркетинг тадқиқотлари билан қамбарсчас богланган, бу якуний натижада бозорга йуналтирилган логистиканинг маркетинг билан интеграция қилишга имкон беради.

6.Моддий оқимларни мувофиқлаштириш деб нимага айтилади?

7. **Корхонада логистик тизимни яратиш концепцияси.**

8.Саноат корхонасидаги ҳуқуқий ишлаб чиқариш вазияти

9.корхонанинг хизмат курсатувчи ходимлар, хомашё ва материаллар, энергетик ресурслар ва керакли ахборотлар билан таъминланиш нимага боғлиқ?.

10. Логистик тизимнинг яратилишида ривожланган мамлакатлар тажрибалари

8-Мавзу: Корхонада логистика соҳалари.

Режа :

- Адабиётлар руйхати:
Таянч иборалар:
-корхонада логистика
-маркетинг сиёсати
-логистик маркетинг
-логистика соҳалари.
-Логистика вазифалари

- * ишлаб чиқаришни режалаштириш;
- * махсулот ишлаб чиқариш;
- * моддий-техника таъминотини ташкил қилиш;
- * захираларни бошқариш;
- * махсулотларни ташиш;
- * омборхона хужалиги, саклаш, идишларга жойлаштиришни ташкил қилиш;
- * моддий ресурсларни бевосита истеъмолга тайёрлаш;
- * тайёр махсулотларни сотишни ташкил қилиш;
- * маркетинг;
- ахборотларни узатиш ва қайта ишлаш.

41

Сонни (вакт, масса) меъёрлаш буйича талаб ва шартлар	Регионлар
	Буюртмачилар гурухлари
Даромад, килиниши лозим булган харажатлар ва дароматларни баҳолаш буйича талаб ва шартлар	Махсулот гурухлари
	Регионлар
Бюджет (режа)	Буюртмачилар гурухлари

2-шакл. Маркетинг талабларини ҳисобга олган ҳолда логистиканинг босқичма - босқич ривожланиш жараёни.

3. Корхонада логистик маркетинг сиёсати

Логистик тизим купгина бошқарув вазифалари билан узаро узвий боғланган бўлиб, маркетинг сиёсати ва тактикасига асосланади, шунинг учун маркетинг талаблари логистик ҳаракат килувчи доира чегараларини белгилайди.

Ишлаб чиқаришни режалаштириш ва бошқариш тизими логистика мақсадларига эришиш учун муҳим аҳамиятга эга.

Ишлаб чиқариш соҳасида логистика материаллар ва ярим тайёр махсулотларнинг ҳаракати, деталлар ва қисмларнинг қайта ишлашниши масалалари билан шугулланади. Логистик тизим ҳар бир ишчи урнида энг кам захираларнинг барқарорлиги, ускуналарни иш билан тулик таъминлашни тартибга солиш ишлаб чиқариш даврининг давомийлиги қисқартирилишин таъминлаш керак.

Логистиканинг вазифалари		
N	Логистика соҳалари	Вазифалар ва хизматлар
1	Ишлаб чиқариш	Ишлаб чиқаришни буюмий ишлаб чиқаришни батафсил баён қилиш билан режалаштириш: Ишлаб чиқариш жараёнлари ва иш сифати устидан назорат, ишлаб чиқариш майдонлари буйича ишлаб чиқариш режаларини жойлаштириш.
2	Юқларни қайта ишлаш	Захираларни ҳисобга олиш ва бошқариш, юқларнинг ҳаракати ва уларни қайта ишлаш, буюмларни идишларга жойлаштириш, уларни саклаш, омборга жойлаштириш, ортиш-тушириш ишлари, юқ тупларини бутлаш.
3	Макетинг	Товарлар ва хизматларни режалаштириш, моддий рағбатлантириш молиялар ва ҳисоб-китоблар, бозорни урганиш, таъминот хизматини ташкил этиш.
4	Сотиш ва таксимлаш	Тайёр махсулотлар етказиб бериш учун буюртмаларни шакллантириш, тайёр махсулотларни ортиб жунатиш жадвалларни ишлаб чиқиш, тайёр махсулотларнинг ҳаракати, саклаш, тайёр

		максулотлар захираларининг ташкил килиш.
5	моддий техника моддий техника	Моддий ресурсларга булган эхтиёжни аниклаш "цехларни таъминлаш" жадвалини ишлаб чиқиш, хомашё, материаллар, бутловчи буюмлар, ярим тайър махсулотлар ҳаракатини ҳисобга олиш, захираларини бошқариш
6	Омбор хужалигини ва транспортни ташкил килиш ва бошқариш.	Омборхона хужалигини ривожлантириш юкларни омборда қайта ишлаш балан боғлиқ замонвий услубларни ва воситаларни куллаш технологик жараёнларни мувофиқлаштириш маълумотларни қайта ишлашни автоматлаштириш махсулотларни ташиш ортиш-тушириш ишларини амалга ошириш моддий ресурсларни ишлаб чиқариш истеъмолига тайёрлаш.

Ишлаб чиқариш даврининг уртача давомийлиги қуйдаги формула бўйича аникланади:

$$D_{zl} = \frac{\sum_{i=1}^n T_{ai} - T_{zl}}{n}$$

бу ерда:

T_{ai} - ишлаб чиқариш операцияларининг тугаш вақти;

T_{zl} - ишлаб чиқариш операцияларининг бошланиш вақти;

n - ишлаб чиқариш жараёнлари миқдори.

Давомийлик даврини мувофиқлаштириш материаллар, ахборотларнинг узилган оқимдан келиб чиққан барча вазиятларда ишлаб чиқаришнинг барқарорлигига йуналтирилган тезроқ бошқарув қарорларини қабул қилиш учун ишлаб чиқариш жараёнининг ривожланиши орқасидан бевосита кузатиш талаб қилади. Махсулотларни ташиш, қорхонага юкларни етказиб бериш, шу жумладан завод ичидаги ташиш ишлари логистиканинг муҳим қисми бўлади. Логистика нуқтаи назаридан ортиш-тушириш ишларида механизациялаш ва автоматлаштиришни куллаш, юк бирликларини бевосита омборхона ёки ишлаб чиқариш минтақаларига етказиб беришни ташкил қилиш зарурийдир.

5. Қорхонада моддий - техника таъминотини бошқаришда логистика.

Моддий - техника таъминотини ташкил қилиш жараёнида логистика таъминотчиларни танлаш, хомашё материалларини етказиб бериш масалаларини қуриб чиқади. Моддий ресурсларни етказиб бериш уч вариантыда бўлиши мумкин:

- * шахсий ишлаб чиқаришни ҳисобига;
- * мавжуд таъминотчилар ҳисобига;
- * янги таъминотчиларни жалб қилиш ҳисобига.

Бозор иқтисодиёти ривожланиши шароитида ривожланиш ва асосан кичиклари ҳисобига янги таъминотчиларни жалб қилиш аъъанаси кузатилади, бу материалларнинг катта

булмаган бир тупини олиш имкониятини беради. Ишлаб чиқаришнинг мослашувчанлигини таъминлайди ва керак булган ҳолда бозор талабларига мувофик янги маҳсулотлар ишлаб чиқаришга утишни тезлатишга имкон беради. Шунинг билан бу босқичда логистиканинг мақсади асосий ишлаб чиқаришни белгиланган вақт тартибида энг кам харажатлар билан керакли моддий ресурслар билан таъминлашни режалаштириш, тартибга солиш ва назорат қилишдан иборат.

Айниқса, захираларни бошқаришда логистиканинг аҳамияти катта. Захираларни транспорт, ишлаб чиқариш ва сотиш уртасидаги буфер (орлик) вазифасини бажаради. Ҳозирги шароитда захиралар миқдори тез узгараётган талаб ва корхона ишининг бир маҳоратлигини таъминлаш учун мувофик бўлиши керак. Логистик тизимларда захираларни сақлаш билан боғлиқ муомала вақти ва харажатларини қисқартиришга алоҳида эътибор берилади, булар логистик харажатларнинг асосий қисмини ташкил қилиш, ортиш-тушириш воситаларини ҳалталарга жойлаштириш воситаларини қуллаш ва сақлаш логистик тизимнинг муҳим соҳаси бўлади. Хорижда Канбан, ОПТ, МРП, МРП-2 номини олгач, логистикага асосланган «**аник муддатда**» етказиб бериш тизими таъминотини ташкил қилишнинг энг ёйилган тизимидир. Канбан тизими Япония корхоналарида кенг-қулланилади. Бу тизим сериялаб ишлаб чиқаришни куп предметли ишлаб чиқаришни кузда тутати, уда турли моделлар буюмлари аралашиб кетади. Майдончаларнинг таъминоти кичик туплар билан амалга оширилади, бу моҳияти бўйича донабайга айланади. Ишлаб чиқариш даврининг барча босқичларида керакли қисм, деталь кейинги ишлаб чиқариш операцияси жойига аниқ муддатида, яъни бу керак булган вақтда, орқали меъёрдан ортиқча захиралар тупламасидан етказиб берилади. Канбан тизими етказиб берувчилар ва барча моддий-техника таъминоти ташкилотларининг узаро муносабатларини тубдан узгартиради. Бундай тизим захиралар ҳажми ва етказиб беришлар уртасидаги орликларни қескин қисқаришига олиб келади. Масалан, «**Тойота**» фирмаси бўйича омборхона захиралари миқдори бир соатлик ишга мулжалланган. Канбан тизими моддий режалаштириш ва ресурсларни ҳисобга олишнинг тегишли механизминини талаб қилади, чунки таъминотни етказиб бериш сифати ва миқдорини башорат қилиб баҳолашдаги ҳисоб-китобларда ҳатоларга йул қуйилмайди.

Канбан тизимидан фойдаланувчи Япон фирмалари моддий ресурсларни факат ишончли таъминотчилардан харид қилишга ҳаракат қиладилар ва уларни уз талабларига қарам қилиб қуядилар.

АҚШда ривожланган ОПТ (ишлаб чиқариш технологиясини мувофиқлаштириш) тизими «чузилган» тизимга киради. Бу тизимнинг асосий тамойили ишлаб чиқаришда «тор» жойларни ёки қамёб ресурсларни аниқлаш. Мисол учун хомашё ва материаллар, машиналар, ускуналар, технологик жараёнлар ва ходимларнинг айрим турлари қамёб ресурслар бўлиши мумкин. Ишлаб чиқариш тизимининг ривожланиш сурёати қамёб ресурслардан самарали фойдаланишга боғлиқ. ОПТ тизимида ишлаб чиқаришнинг бир кунга, ҳафтага ва ҳ.к. жаadwalини шакллантириш амалга оширилади, истеъмолчилар томонидан буюрилган маҳсулотларни ортиб жунатишнинг назорат муқобил ресурсларни қидириб топиш, керакли материаллар йук булганда уларни тулик ҳолда алмаштириш бўйича тавсиялар бериш масалалари ҳал қилинади.

Энг маъқул жаadwalни шакллантиришда қуйдагилар ҳисобга олинади:

- * ишлаб чиқаришнинг ресурсларга булган эҳтиёжни қаноатлантириш даражаси;
- * ресурслардан фойдаланишнинг самарадорлиги;
- * тугалланмаган ишлаб чиқаришга жалб қилинган воситалар;
- * жаadwalнинг эпчиллиги, яъни ускуналарни авария туфайли тухтаб қолганда ва моддий ресурсларни тулик етказиб берилмаганда уни амалга ошириш имконияти.

ОПТ тизимида бу вазифаларни амалга ошириш учун керакли ахборотлар: «ишлаб чиқариш жадвали», **«хомашё ва материалларга эҳтиёж»** ва х.к.ларни олишни таъминловчи модул тизимининг дастурий математик таъминотидан фойдаланилади.

ОПТ тизимида фойдаланувчи фирмалар тажрибаси курсатадики, асосий жамғармалар узгармаганда у тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришни 10% га оширишга, ишлаб чиқариш захираларини 20% дан купрок камайитиришга имкон беради.

АКШда яна «итарувчи» туридаги тизим - МРП (материалларга эҳтиёжни режалаштириш) дан кенг фойдаланилади. Бу тизим ҳаммадан аввал: бозор навларининг башоратига мувофиқ белгиланган микдордаги тайёр маҳсулотларни ишлаб чиқариш учун керакли материаллар рўyxатини шакллантиришни: таъминотчиларга буюмларни шакллантириш, жорий ва сугурта захираларини шакллантиришни кузда тутди.

МРП - 2 тизимни МРП тизимининг иккинчи бугини булади, вазифалар турларини (бунга техналогик жараёнларни бошқариш, ишлаб чиқаришни бошқаришни автоматлаштириш вазифалари қиради) эпчиллиги ва ишончилиги билан ажралиб туради. Материалларга эҳтиёжни аниқлаш қуйдаги вазифаларни хал қилишни кузда тутди: материалларга эҳтиёжни прогноз қилиш, захираларни бошқариш, харидларни бошқариш ва х.к. прогноз қилиш вазифаларини хал қилишда устивор булмаган буюртмалар бўйича хомашё ва материалларга прогнозни ишлаб чиқиш, буюртмаларни бажариш мумкин булган муддатлар ва унинг буюртмачиларига хизмат қурсатиш мазмуни ва сифатига харажатларни ҳисобга олиш билан сугурта захиралари даражасининг тахлили, хомашё ва материалларнинг ҳар бир турибўйича прогноз қилиш стратегиясини танлаш мақсадида ҳужалик вазиятларининг ретроспектив тахлили. Асосий логистик қурсатқичларга қуйдагилар қиради:

- * захираларнинг айланиш тезлиги, у товар муомаласи микдорининг омборхона захиралари ҳажмига муносабати сифатида аниқланади;

- * товар муомаласи бирлигига тугри келадиган моддий техника таъминотига умумий харажатлар;

- * қурсатқичга муддада қаноатлантирилган эҳтиёж ҳажмини умумий ҳажмига ҳусусий йул билан тақсимлаш сифатида ҳисоблаб чиқилган таъминотчининг тайёргарлик даражаси;

- * умумий харажатлардаги логистик харажатлар (% да)

- * алоҳида омборлар учун моддий ресурслар муомалаларининг тезлиги (қунларда);

- * ташилга юқларнинг тонна / километрига харажатлар;

- * омборхона ва транспорт воситалари саройининг харажатлари;

- * захираларни сақлаш билан боглик хавф-хатар даражаси.

Шундай қилиб, қорхонада бозорга йуналтирилган логистик тизимни яратиш бозор импульсларга тез ва эпчиллик билан жавоб бериш имкон беради. Бундай тизимининг қириш ва қиқиш прогнознинг эмас, балки талабнинг афзаллигибилан белгиланади, бундай тизимдан қиқиш «аниқ муддатда» принципи бўйича ташқил қилиниши қерак. Логистик тизим яна бир қудаям муҳим талаб-эпчилликка жавоб бериш қерак. Логистик тизимни эпчиллиги қорхонада режалаштириш ва техник хал қилиш бозор ҳолатининг узғариши натижасида маҳсулот техналогияси ва навларининг узғаришига эпчиллик билан жавоб бериш имқониятини таъминлаш лозим.

Назорат саволлари:

1. Қорхонада логистика қандай фаолият турларини уз ичига қамраб олади

2. ахборотларни узатиш ва қайта ишлаш.

3. Маркетинг талабларини ҳисобга олган ҳолда логистиканинг босқичма - босқич ривожланиш қараёни.

4. Қорхонада логистик маркетинг сиёсати

5. Ишлаб чиқариш соҳасида логистика

6. Қорхонада логистика вазифалари

- 7. Қорхонада моддий - техника таъминотини бошқариш**

8. Ишлаб чиқаришнинг ресурсларга булган эҳтиёжни каноатлантириш даражаси;
9. Ресурслардан фойдаланишнинг самарадорлиги
10. Тугалланмаган ишлаб чиқаришга жалб қилинган воситалар;
11. Захираларнинг айланиш тезлиги,

ХУЛОСА.

Логистика фан сифатида ишлаб чиқариш жараёнининг чуқур комплекс тахлили билан шугулланади, у қандайдир айрим қисмларда амалга ошириладиган унинг айрим босқичларини эмас, балки унинг барча босқичларни қамраб олувчи махсулотни қайта ишлаб чиқаришнинг узлуксиз жараёнини урганилади. Логистика биринчи марта ишлаб чиқариш жараёнининг барча иштирокчиларини уларнинг урни ва уни амалга оширишга қилган харажатлари билан баҳоланади. Бу тадқиқот, сотиш ва транспорт узок вақт хатоларга қушимча иккинчи даражали хизмат курсатувчи вазифалар бўлиб қолганлигини аниқлашга имкон беради. Логистика таъминот ва сотиш, ишлаб чиқаришнинг қузатиб боровчиси эмас, балки стратегик омили эканлигини назарий курсатди. Логистик тизим яратиш тажрибаси бу ҳулосанинг тугрилигини тасдиқлайди. Бизнинг фикримизча логистик тизимининг самарали фойда курсатиши бир муаммоларни ҳал қилиш билан боғлиқ. Буларга қуйдагилар қиради:

- * логистик тизим ишини стратегик режалаштиришда талаб ва ишлаб чиқаришни прогноз қилиш;

- * транспортни таксимлаш ва истеъмолчиларга хизмат курсатиш жараёнларини мувофиқлаштириш муаммоларини ҳал қилиш, яъни хизмат курсатиш жойларида омборхона тизими тармоқларини яратиш, таксимловчи омборхона марказлари ва истеъмолчилар омборлари уртасида вазифаларни энг мувофиқ таксимлаш, истеъмолчиларни гуруҳлаш асосида савдо минтақаларини бир турга қелтириш, уларни ишлаб чиқариш жойларига энг мос қилиб бириктириш;

- * истеъмолчиларга транспортда фойдаланишда хизмат курсатишни иқтисодий мақсадга мувофиқ қуламлари ва даражаларини аниқлаш;

- * логистик тизим моделларини қуриш ва унинг фаолият курсатиш барқарорлиги шартларини ишлаб чиқиш;

- * логистик тизимининг ишончли таъминотини яратиш;

- * логистик тизимда истеъмолчиларга юқори самарали сервис хизмати курсатиш режасини ишлаб чиқиш.

Шубҳасиз, санаб утилган вазифалар логистик тизимни яратиш ва хизмат курсатиш билан боғлиқ муаммолар доирасини қамраб ололмайди.

Ҳозирги вақтда бундай фаннинг тизимий ёндашуви, ҳисоблаш техникаси, иқтисодий-математик услублар асосида шаклланиш жараёни амалга ошмоқда, бу уч асосий қисм: ишлаб чиқариш, транспорт ва бозорни уз ичига олувчи ягона комплекс технология ишлаб чиқилмоқда.

Бу муаммога хорижда қераклича эътибор бермоқда, халқаро анжуманлар, қенгашлар ва конгресслар утқазилмоқда.

Швецарияла логистика бўйича Европа маркази ташкил қилинган, Германияда махсус илмий муассасалар фаолият қурсатмоқда. АКШнинг қупгина укув институтлари менежерлик ва логистика бўйича мутахассислар тайёрламоқда, логистика бўйича махсус бўлимлар ташкил қилинган ва ҳ.к. МДХ да, шу жумладан Ўзбекистонда ҳам логистик тизмига илмий қизиқиш усмоқда. Қупгина олий укув юртлари дастурларида аста секин логистика қурслари пайдо бўлмоқда. Шуни таъқидлаш қеракки, ҳозирча фан услубий ёндошиш ишлаб чиқилгани йук, бизнинг мамлакатимиздаги мавжуд қуп бўлмаган нашрлар эса тарқок қаратерга эга ва

логистик назария нуктаи назарини асосли ва чуқур урганиш, ҳамда амалий ҳарактердаги масалаларни ҳал қилишга йуналтириш мақсадга мувофиқдир.

Логистиканинг асосий атамалари ва тушунчалари.

Моддий ресурсларни жисмоний тақсимлаш, ишлаб чиқаришни техник, техналогик, ташкилий таъминлаш тугрисидаги фан сифатида логистик илмий техник тарққиёт таъсири натижасида маҳсулотлар айланувчи жараёнини такомиллаштириб боришга булган доимий талаб таъсириостида пайдо булади.

Логистика қуйдагиларга асосланади:

- * техника (материаллар оқими);
- * информатика (ахборотлар оқими);
- * ишлаб чиқаришга (мос ҳолдаги бошқарув моделлари билан);

Товар ҳаракати жараёнининг мураккаблашувига бир қатор омиллар сабаб булди, уларнинг энг асосийлари қуйдагилардир:

* утказуви бозорлар учун олиб борилган конкрет қурашлар, уларни эгаллаш, кенгайтириш, рақобатчилар бозорга таклиф қилаётган товарларни ва истеъмолчилар талабини урганиш;

- аниқ утказувчи бозорларга йуналтирилган ва истеъмолчилар буюртмасига асосан ишлаб чиқаришни ташкил этиш, моддий ресурслар ҳаракати, улар муомалада буладиган барча босқичларда, аниқ ва пухта уйлаб чиқилган, режалаштирилган ва ташкил этилган ишлаб чиқариш жараёнларини амалга ошириш;
- Товар ҳаракати тугрисидаги ахборотнинг муомала жараёнининг барча босқичларида ва маҳсулотни ишлаб чиқариш жараёнида тартибга солинган ҳаракати;
- Логистик тизим фаолияти логистик қоидалар асосида амалга оширилади. Логистик қоидалар деганда логистик тизимдаги энг мақбул йуналишларини аниқлаш учун, юқлар ва буюртмалар ҳаракатини баҳолаш учун қулланиладиган принцип ва усуллар йигиндиси тушинилади.
- Логистик тизим (ЛТ) деганда элементлар ва улар уртасида юк (материал) оқимини, у пайдо булган нуктадан истеъмол қилинадиган нуктагача бошқариш мақсадида пайдо буладиган узаро локалар ва бу жараёнлар учун зарур булган ахборот оқимлари йигиндиси тушинилади.
- Логистик тизимнинг элементлари қуйдагилардир: қазиб олувчи, қайта ишловчи қорхоналар ва бошқа омбор қувватлари, етқазиб берувчилар, буюртмачилар, ахборот тизимлари, ахборотни йигиш, қайта ишлаш ва узатиш мосламалари, бошқарувчи органлари (менежмент).

Моддий оқимлар тизимининг мувоффақиятли ишлаши логистик инфраструк-туранинг ривожланишига жуда боғлиқдир.

* логистика инфраструктураси деганда бир қорхонадан бошқа қорхонага моддий ва ахборот оқимларини ишончли ва бир маромда етқазиб туришини таъминлайдиган транспорт ва бошқа зарурий элементларнинг йигиндиси тушунилади.

Логистика фаолиятининг асосий соҳаларидан бири юқларни тақсимлаш, уларни бевосита истеъмолчиларгача етқазиб бериш ҳисобланади. ЛТ фаолияти биринчи навбатда юқларни ташиш учун зарур буладиган транспорт билан жуда боғлиқдир. Транспорт фаолиятининг асосий қурбатқичи бу бақарилган транспорт ишларининг ҳажми, яъни юқларни маълум бир масофага энг қам ҳаражатлар билан ташиш ҳажми ҳисобланади.

Қуйдагиларга қилинган ҳаражатлар логистик сарф-ҳаражатлар ҳисобланади.

* ташишга, ортишга, туширишга, қайта ортишга, юқларни манипуляция қилишга қилинган сарф-ҳаражатлар;

* транспорт-омбор ишларининг ҳамма турлари буйича тахлашга;

* ахборот хизматини қуратиш, яъни ахборот оқимларини ташкил этишга;

* айланма маблағларни тутиб туришга ва омборларда юқларни сақлаб туриш натижасида қилинаётган таваққалчиликка;

* логистик бошқаришга қилинган сарф-ҳаражатлар;

* Моддий (юк) окимларининг фаолият юритиш билан боглик булган зарар тушунчалардан бири ахборот окимларидир. Шунингдек тескари алока, яъни режалаштирилган иш кандай натижа билан тугаганини солиштириш учун зарур буладиган ахборот, алока тушунчаси ҳам кенг фойдаланилади. Тескари алока логистик жараёнларни янада самарлироқ бошқаришга имкон беради. Ахборот окимлари деганда логистик каналлар орқали утадиган ахборот каналларининг йигиндиси тушунилади.

* Логистик канал етказиб берувчи, истеъмолчи, ташувчи, воситачи, сугуртачилардан иборат қисман тартибга солинган куплик. Истеъмолчи ёки етказиб берувчи бозор иктисодиёти шароитида ташувчиларни, сугуртачиларни ва х.к.ларни турли хил мезонлар буйича (сифат, хизмат курсатиш даражаси, баҳо ва бошқалар), турли хил усуллар билан (рейтингини ҳисоблаш, операцияларни тадқиқ қилиш усуллари қуллаш ва х.к.) танлаш имкониятига эгадир. Танлаш амалга оширилгандан сунг логистик канал логистик занжирга айланади.

* Логистик занжир бу чизикли тартибга солинган куплаб жисмоний юридик шахсларнинг (ишлаб чиқарувчилар, дистрибьюторлар, умумий фойдаланиладиган оморлар) куплиги булиб, улар ташкил моддий окимни бир ЛТ дан бошқа ЛТ га етказиб бериш буйича (агар ишлаб чиқариш истеъмоли булса) ёки якуний истеъмолчига етказиб бериш буйича (ноншлаб чиқариш истеъмоли, шахсий истеъмол) операцияларни амалга оширадilar. Умумий ҳолатда логистик занжир ишлаб чиқарувчи, истеъмолчи, воситачи ва танишув-чиларни бирлаштириди.

* Бу окимларнинг узаро ҳаракати ва узаро алоқаси тадбиркорлик логистикаси фаолиятида уз аксини топади, у корхоналар, етказиб берувчилар ва буюртмачилар уртасидаги барча моддий ахборот окимларини бирлаштиради ва ташкил қилади.

* логистик жараёнлар муваффақиятли бориши учун логистик бошқарувдан фойдаланилади, бу бошқарув корхонани умумий бошқаришнинг бир қисми ҳисобланади. Логистик Бошқарув узица режалаштириш, бошқариш ва назорат қилиш қабиларни акс эттиради ва уларнинг асосида мос ҳолдаги ахборот ётади. Логистик бошқарув корхонани умумий бошқарув билан бирга фаолият юрита туриб, у моддий (юк) окимларнинг тежамли ва илдам булишини, зарурий захираларнинг энг қулай ҳажмини тахминлаш керак, моддий окимлар мавжуд булишининг шароитида ва талаблари тугрисида ахборотга эга булиши керак, моддий окимлар мавжуд булишининг шароити ва талаблари тагрисида ахборотга эга булиши керак.

* Таксимлаш ва утказув соҳасидаги оморлар керакли сифатдаги махсулотларни, зарур ҳажмда ва белгиланган вақтда истеъмолчига жунатишни таъминлайди, шунингдек ишлаб чиқариш билан истеъмол уртасидаги номутаносибликни текислаб, бир маромда қилиб туришга ҳаизмат қилади. Логистик тизимда интерфейсларнинг, яъни тизим ташкил этувчилар уртасидаги бирлаштирувчи логистик элементларнинг ҳамияти каттадир. Тизимдаги хизмат курсатиш даражаси интерфейслар сифатида жуда богликдир, яъни бу курсаткич бажарилган буюртмаларнинг жами берилган буюртмалар сонига нисбати сифатида аниқланади. Купинча сервис даражаси маълум вақт оралиги учун ҳисобланади.

* Тизимнинг энг асосий курсаткичларидан бири бу унинг тежмиллигидир. Агар режалаштирилган логистик ҳаражатлар ва логистик қувватлар маълум бир муносибликда булса, тизим тежамли ҳисобланади.

* Логистик тизимдан фойдаланишга қилинадиган ҳаражатлар энг кам булиши ва бунда тизимнинг сифатли ишлаши сакланиб қолиши керак. ЛТ нинг самарадорлиги, якуний ҳисобда, олинган фойданинг сарф қилинган капиталга нисбати сифатида аниқланади.

* ЛТ да истеъмолчиларга хизмат курсатиш сифатини энг асосий курсаткичлари қуйдагилардир.

* буюртмани қабул қилишдан то уни бажаргунча утган вақт.

* талаб буйича етказиб бериш имкониятининг мавжудлиги ва ишончилиги.

* захираларнинг мавжудлиги, таъминотнинг бир маромдалиги, буюртмаларни бажаришнинг тулаганлиги ва тушунарлилиги, буюртмани жойлаштиришнинг қулайлиги.

* баҳоларнинг объективлиги ва хизмат курсатиш баҳолари ҳақидаги ахборотларнинг доимийлиги.

* кредитга бериш имкониятлари ҳақидаги тақлифлар.

* ЛТ омборларида юklarни қайта ишлаш технологиясининг самарадорлиги.

* ураш-жойлаш сифати ва пакетли ва контейнерли ташишларнинг амалга оширилиши. Бозор узгаришларига тез ва мақбул мослаша олиш учун бозорга йуналтирилган логистик тизимни яратиш керак бўлади.

Бундай тизимнинг кириши ва чиқиши прогноз оркали эмас, балки бозордаги талаб оркали аникланади.

Тизимдан чиқиш "**айнан вақтида**" принципи асосида энг кам харажатлар билан ташкил этилиши лозим. Охир-оқибат бозорга йуналтирилган логистик тизим маркетинг тизими билан уйғунлашади, яъни ташкилий ва таркибий қайта қуришга шарт-шароит яратади.

Маркетингдаги логистик моддий ахборот оқимларининг энг қулай қурилишини, бошқарилишини ва тартибга солинишини таъминлайди ва бу билан маркетинг фаолиятининг самардорлигини оширади.

А Д А Б И Ё Т Л А Р.

1. Каримов И.А. Узбекистон ХХІ аср бусагасида хавфсизликка таҳдид барқарорлик шартлари ва тақийёт қафолатлари. -Тошкент.Узбекистон 1997.

2. Каримов И.А. Узбекистон иқтисодий ислохатларни чуқурлаштириш йулида - Тошкент. Узбекистон. 1995.

3. Авнесов А. Клочко А.Н. Ваькин Е.В. Основы коммерции на рынке товаров и услуг. Учебник для выших учебных заведений М... 1995.

4. Бушер Д. Тиндолл Г. Эффективность логистики / Сокр. пер. сангл - М 1989.

Неруш Ю.М. Коммерческая логистика Учебник для вузов - М. Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997.-271с.

5. Пурлик В.М. Рынок интестиционных товаров и логистика Монография - М: Международный университет бизнеса и управления, 1997.

6. Гаджинский А.Н. Логистика :Учебник.- М.: 1998.-228с.

7. Гордон М. Функции и развитие логистики в сфере товаро-обращения //Риск- 1993 -N 1.

8. Дегтеренко В.Н. Основы логистики и маркетинга - /Ростов на - Дону 1992.

9. Залманова М.Е. Управление системами переработки, хранения и доставки продукции. Логистическая концепция. Учебное пособие / Саратов, 1993.

10. Залманова М.Е. Закупочная и распределительная логистика. Учебное пособие. /Саратов, 1992.
11. Залманова М.Е. Логистика: Учебное пособие.-Саратов. СГТУ, 1995. – 166с.
12. Промыслов Б.Д. Жученко И.А. Логистические основы управления материальными и денежными потоками: проблемы: поиски, решения. -М: 1994.
13. Гуломов С.С ва Иктисодий информатика, 1999 йил.
14. Родников А.Н. Логистика: Терминологический словарь.-М.: Экономика, 1995.-251с.
15. Логистика: Учебник /Под ред. Б.А.Аникина: 2-ое изд., перераб. И доп. –М.ИНФРА-М, 2001.-352с.-(Серия “Высшая школа”) (ISBN 5-16-000536-6) (Тираж- 3000экз.)
16. Ballou R.H. Basic Business Logistics. - L. 1987. 438p.
17. Bowersox D. J., Closs D.J. Logistical Management. – N.Y., 1996.-730 p.
18. Мухиддинов Д.М. Логистика. Укув кулланма.- ТДИУ, 1998.- 61 б.

МУНДАРИЖА

1-МАЪРУЗА . Мавзу: Логистика курсининг предмети ва вазифаси.....	5
1.1. Логистиканинг вужудга келиши ва мохияти.	
1.2. Логистиканинг йуналишлари.	
1.3. Логистиканинг асосий максади	
1.4 Логистика тамойиллари.	
1.5. Логистика концепцияси.	
2-Маруза: Логистик тизимларда товар харакатини бошқариш.....	8
2.1. Логистик тизимларда тавар харакатини бошқариш.	
2.2. Моддий-техника таъминотида логистиканинг роли.	
2.3. Логистик канал ва занжирлар	
2.4. Моддий-техника таъминотида логистиканинг вазифаси.	
3-Маъруза ЛОГИСТИК ТИЗИМЛАРНИНГ ТУРЛАРИ ВА ТАМОЙИЛЛАРИ.....	13

3.1	Логистик тизимларнинг турлари.	
3.2	Логистик тизимнинг тамойиллари.	
3.3.	Маркетингда логистика.	
3.4.	Энг мухим умумий вазифалари	
3.5.	Логистиканинг илмий йуналиши.	
4-	Маъруза. ЛОГИСТИК ТИЗИМНИ ЯРАТИШ.....	18
4.1.	Логистик тизимни яратиш боскичлари	
4.2.	Логистик тизим шакллари	
4.3.	Талаб логистиканинг иктисодий асоси.	
4.4.	Логистиканинг иктисодий-математик усуллари.	
4.5.	Логистик тизимни моделлаштириш	
5-	Маъруза. ЛОГИСТИК ТИЗИМДА ОМБОРЛАР.....	25
5.1.	Омборлар логистик тизимнинг мухим элементлари	
5.2.	Логистик тизимлар омборларини техник таъминланиши	
5.3.	Логистик тизимлар омборларини техник таъминланишининг тавсифи.	
5.4	Логистик тизимда омборга жойлаштириш.	
5.5	Логистик тизимда омборга жойлаштиришнинг энг кулай техналогиясини танлаш.	
6-	Маруза . Логистик тизим омборларни бошқаришни автоматлаштириш.....	34
6.1	Логистик тизим омборларни бошқариш.	
6.2.	Логистик тизим ахборотларни бошқаришни автоматлаштириш	
6.3.	Омборга жойлаштириш техналогиясининг бахоланадиган курсаткичлари	
6.4.	Интеграциялаштирилган ахборот тизими.	
7-	Маъруза. ЛОГИСТИКА ВА КОРХОНАЛАРНИ БОШҚАРИШ.....	38
7.1.	Логистика ва корхоналарни бошқариш хакида	
7.2.	Корхонанинг ривожланиш мақсади ва стра-тегияси	
7.3.	Корхоналарда логистик тизимни яратиш.	
8-	Маруза: Корхонада логистика соҳалари.....	42
8.1.	Корхонада логистика соҳалари хакида	
8.2.	Корхонада ахборотларни қайта ишлаш ва узатиш.	
8.3.	Корхонада логистик маркетинг сиёсати	
8.4.	Корхонада логистиканинг вазифалари	
8.5.	Корхонада моддий - техника таъминотини бошқаришда логистика.	
	Хулоса	47
	Адабиётлар.....	51